คำปรารภ

พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนใช้ศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้รู้ทั่วถึงพระธรรมวินัยและปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ พระไตรปิฎกจึงเรียกว่า พระปริยัติสัทธรรม เพราะเป็นปทัฏฐานให้เกิดมีพระปฏิบัติสัทธรรมคือ ศีล สมาธิ ปัญญา และพระปฏิเวธสัทธรรม คือ มรรค ผล นิพพานเป็นที่สุด

พระสงค์สาวกได้เห็นความสำคัญของพระไตรปิฎกที่จะต้องมีไว้เพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา ดังเช่นพระสารีบุตรพระอัครสาวกเบื้องขวาได้ปรารภที่จะทำสังคายนา พระธรรมวินัยดังปรากฏในสังคีติสูตร ทั้งได้ปรารภแนวทางในการทำสังคายนาไว้ก่อนแล้วแต่ยังไม่เสร็จก็นิพพานเสียก่อน จำเนียรกาลต่อมาหลังจากพุทธปรินิพพาน พระมหาสาวกทั้งหลายได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกด้วยการรวบรวมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจัดเป็นพระไตรปิฎก คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก พระสงฆ์สาวกต่อ ๆ มาก็ทรงจำเป็นแบบจากปากต่อปากเรียกว่า มุขปาฐะ ต่อมาได้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัย คือ พระไตรปิฎก โดยการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อสังคายนาครั้งที่ ๕ ประมาณพุทธศักราช ๔๓๓ ที่ประเทศศรีลังกา ในรัชสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย

พระไตรปิฎกนั้นเป็นภาษามคธซึ่งสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ และอักขรวิธีของภาษามคธที่จะเป็นแนวทางให้เข้าใจอรรถ คือ ความหมายของภาษามคธได้เป็นอย่างดี ผู้ที่จะเรียนรู้พระไตรปิฎกได้นั้นต้องเรียนรู้อักขรวิธีของภาษามคธ วิธีการศึกษาพระไตรปิฎกก็ด้วยการทรงจำไว้ โดยนักศึกษาต้องทำความเข้าใจความหมายของภาษามคธให้ถูกต้องเสียก่อน และการที่จะเรียนรู้พระไตรปิฎกให้แตกฉาน และเชี่ยวชาญได้นั้นจะต้องเรียนรู้อรรถกถา ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายความของพระไตรปิฎก นั้น ๆ โดยถือเป็นเนตติแบบอย่างสืบต่อกันมาจนกระทั่งมีการทดสอบความรู้ของพระภิกษุสามเณรผู้ศึกษาพระไตรปิฎก เพื่อยกย่องพระภิกษุสามเณรผู้มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกนั้น เรื่องดังกล่าวนี้ถือเป็นภารธุระสำคัญทางพระพุทธศาสนาและทางราชอาณาจักร โดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงเป็นพุทธมามกะ และได้ถวายความอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาเล่าเรียนรวมทั้งการสอบความรู้ในพระไตรปิฎกนั้น ซึ่งเรียกว่าสอบพระปริยัติธรรมสนามหลวง แผนกบาลี จนกระทั่งยึดถือเป็นธรรมเนียมในประเทศไทยสืบต่อมาจากทุกวันนี้

ในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ในพระไตรปิฎกดังกล่าวนี้ ได้มีการแปลพระ ไตรปิฎกซึ่งเป็นภาษามคธมาเป็นภาษาไทยตั้งแต่โบราณกาลแล้ว เฉพาะสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดให้มีการแปลพระไตรปิฎกและอาราธนาพระมหาเถรานุเถระเข้าไปถวายพระธรรมเทศนา ในพระบรมมหาราชวัง โดยเรียบเรียงพระธรรมเทศนานี้ให้เป็นการแปลพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา แลลแปลร้อย คือการยกพระบาลีขึ้นมาตั้งเป็นนิก

เขปบทแล้ว นำเอาอรรถกถามาขยายเพื่อให้ได้ใจความสละสลวย โดยผ่านการตรวจของคณะกรรมการ ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธาน เพื่อให้พระธรรมเทศนาที่ถวายเป็นที่ถูกต้อง

แต่การแปลคงมีเฉพาะพระสุตตันตปิฎกเป็นพื้น ส่วนการแปลพระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกมีน้อย ทั้งวัตถุประสงค์และสำนวนโวหารในการแปลก็แตกต่างผิดเพี้ยนกันมาก ไม่สามารถคุมความให้ติดต่อครบถ้วนได้ตลอดสายทั้ง ๓ ปิฎก

ต่อมาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๓ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (แพ ติสฺสเทว-มหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภความสำคัญของการแปลพระไตรปิฎกในที่ประชุมพระเถรานุเถระว่า ควรดำเนินการให้มีการแปลพระไตรปิฎกให้ครบทั้ง ๓ ปิฎกอย่างสมบูรณ์ เพื่อเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติแห่งพระมหากษัตริย์ และเป็นที่เชิดชูเกียรติแห่งรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ให้ปรากฏไพศาลไปตลอดถึงนานาประเทศ และโปรดให้ประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราช ขอความอุปถัมภ์จากรัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น เพื่อดำเนินการแปลและ จัดพิมพ์พระไตรปิฎก โดยตั้งคณะกรรมการ คณะกรรมาธิการ แปลพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก งานแปลได้ทำสืบต่อกันมาโดยอยู่ในพระ บรมราชูปถัมภ์ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘

การแปลและจัดพิมพ์พระตรปิฎกในครั้งแรกนั้นได้ถือเอาพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับสยามรัฐมาเป็นต้นฉบับ แบ่งการแปลออกเป็น ๒ สำนวน คือแปลโดยอรรถตามความในพระบาลี พิมพ์เป็นเล่ม เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทย จำนวน ๒,๕๐๐ ชุด ชุดละ ๘๐ เล่ม เพื่อให้เท่ากับพระชนมายุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงมีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา สำนวนหนึ่ง อีกสำนวนหนึ่งแปลเป็นสำนวนเทศนาพิมพ์ลงในใบลานเรียกว่า พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง แบ่งเป็น ๑,๒๕๐ กัณฑ์ เพื่อให้เท่ากับจำนวนพระสงฆ์สาวกที่มาประชุมฟังพระโอวาทปาติโมกข์จากพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก ในจำนวนนั้นแบ่งเป็นพระวินัยปิฎก ๑๘๒ กัณฑ์ พระสุตตันตปิฎก ๑,๐๕๔ กัณฑ์ และพระอภิธรรมปิฎก ๑๔ กัณฑ์ จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในโอกาสที่พระพุทธศาสนาได้ยั่งยืนมาถึง ๒๕ พุทธศตวรรษ

ในพุทธศักราช ๒๕๑๔ ได้มีกรพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับนี้เป็นครั้งที่ ๒ เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙ ได้เสวยราชสมบัติมาบรรจบครบ ๒๕ ปี เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง โดยพิมพ์ ๒,๐๐๐ ชุด ชุดละ ๔๕ เล่ม เท่ากับจำนวนพระไตรปิฎกภาษามคธ ฉบับสยามรัฐ ในพุทธศักราช ๒๕๒๑ ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้อีกเป็นครั้ง ที่ ๓ จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด ตามความประสงค์ของคณะสงฆ์และประชาชนที่ต้องการ จะสร้าง และในพุทธศักราช ๒๕๒๕ ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้อีกเป็นครั้งที่ ๔ จำนวน ๓,๐๐๐ ชุด เนื่องในโอกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี

ในพุทธศักราช ๒๕๒๗ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

มหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นพุทธมามกะผู้มีคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอเนกประการ จะมีพระชนมายุ ๖๐ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๕๓๐ จึงทรงแจ้งเรื่องนี้ให้มหาเถรสมาคมทราบ และขอความอุปถัมภ์จากรัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี เพื่อ ถวายการสังคายนาตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจัดพระราชพิธีสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น ณ วัด พระศรีรัตนศาสดาราม ได้ตั้งคณะกรรมการปาลิวิโสธกะและกรรมาธิการพระไตรปิฎก ให้ทำการตรวจชำระพระไตรปิฎกที่เป็นภาษามคธฉบับสยามรัฐที่ยังมีตกหล่น คลาดเคลื่อนให้สมบูรณ์บริบูรณ์ และให้ตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับนี้ ณ ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ซึ่งถือว่าเป็นงานระดับชาติและพระศาสนา ได้มีการพิพม์พระไตรปิฎกภาษามคธ ฉบังสังคีติเตปิฎก ๑,๐๐๐ ชุด พระไตรปิฎกแปลฉบับสังคายนา ๓,๐๐๐ ชุด ให้ทันพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นสถาบันการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระ ปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาไว้ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๔๓๒ โดยพระราชทานนามว่า มหาธาตุวิทยาลัย เพื่อให้เป็นที่ ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย และโปรดพระราชทานเปลี่ยนนามใหม่เป็น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๙ เพื่อให้เป็นที่เฉลิมพระเกียรติสืบไป ต่อมา สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และสภานายกมหาจุฬา- ลงกรณราชวิทยาลัย ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระพิมลธรรม ได้ปรารภที่จะสนอง พระราชประสงค์ของพระองค์ผู้ทรงสถาปนาและสารัตถะสำคัญอันเป็นหิตานุหิตประโยชน์ ที่จะพึงมีแก่พระพุทธศาสนา และเป็นอนุสรณ์ที่พระพุทธศาสนาได้ดำรงยั่งยืนมาถึง ๒๕๐๐ ปี จึงได้มีการตรวจชำระสอบทานและจัดพิมพ์ระไตรปิฎกภาษามคธ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยให้ยกสูตร ตั้งข้อ ย่อหน้า ให้ชัดเจน สูตร และหัวข้อธรรมที่ยกขึ้นนั้น ที่ไม่มีในพระไตรปิฎกมาแต่ดั้งเดิมก็ไม่ประกอบวิภัตติ เป็นแบบอวิภัตติกนิเทศ วัตถุประสงค์สำคัญเพื่อให้เป็นคัมภีร์สำหรับศึกษาเล่าเรียนของนิสิตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสืบไป

ความเรื่องนี้ได้ทรงทราบถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีนครินทราบรม- ราชชนนี แต่ละพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ สร้างพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก พระองค์ละ ๗๐,๐๐๐ บาท รวมเป็น ๒๑๐,๐๐๐ บาท เป็นทุนเร่มแรกในการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้ ต่อมาได้มี ผู้เจริญศรัทธาตามเบื้องพระยุคลบาท โดยเสด็จพระราชกุศลพิมพ์พระไตรปิฎก ฉบับ นี้จนครบ ๔๕ ?เล่มบริบูรณ์ และต่อมา นายพร รัตนสุวรรณ ผู้อำนวยการศูนย์ พัฒนาศาสนา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยความเห็นชอบของสภามหาวิทยาลัย ได้ประชุมศาสนบัณฑิตตรวจชำระและจัดพิมพ์อรรถกถาและฎีกาภาษามคธ

ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ครบบริบูรณ์แล้ว และ มหาจุฬาลกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้มีมหกรรมสมโภชพระ ไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๕

บัดนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ปรารภที่จะให้มีการแปลพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ให้เป็นภาษาไทยขึ้น โดย มีวัตถุประสงค์การแปลเป็นภาษาไทยให้อ่านง่าย เพื่อให้พระภิกษุสามเณร พุทธ-ศาสนิกชน และผู้สนใจทั่วไปเข้าใจเนื้อความในพระไตรปิฎก และเป็นคู่มือในการศึกษาพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ที่นิสิตของมหาจุฬาลงกรณ- ราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จะได้ถือเอาเป็นแนวในการทำความเข้าใจพระไตรปิฎกภาษามคธให้แจ้งชัดยิ่งขึ้น จึงได้ตั้งคณะกรรมการอำนวยการ คณะกรรมการแปล คณะกรรมการตรวจสำนวน คณะกรรมการที่ปรึกษา คณะ บรรณาธิการ และคณะบรรณกร ประกอบด้วยพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตผู้ ทรงคุณวุฒิมาดำเนินการแปล ทั้งนี้ได้ถวายไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยกราบทูล เชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นองค์ประธาน อุปถัมภ์

อนึ่ง ในการแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวัตถุประสงค์โดยเฉพาะเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงเจริญ พระชนมายุ ๖๐ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๕๓๕ และรัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ นายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้เห็นความสำคัญในเรื่องนี้ จึงได้ถวายความ อุปถัมภ์โดยจัดสรรงบประมาณแผ่นดินให้ได้ดำเนินการแปลและจัดพิมพ์พระ ไตรปิฎกมาโดยตลอด นับเป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ที่พระ ไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้สำเร็จลงด้วยดี

ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย อานุภาพแห่งกุศลเจตนาในการแปลและ จัดพิมพ์พระไตรปิฎก จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรส พระราชธิดา พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ขอให้รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จงประสบความสำเร็จในการบริหารราชการแผ่นดิน ขอสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าจงมีความสุข นิราศทุกข์ นิราศโศก ปราศจากสรรพภัยพิบัติใด ๆ จงมีความเกษมสำราญในกาลทุกเมื่อชั่วนิจนิรันดร์ เทอญ.

จิรं ติฏ?ตุ โลกสิมึ สมฺมาสมฺพุทธสาสนं.
ขอพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงดำรงอยู่ในโลกสิ้นกาลนาน

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์
บทนำ

พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ แบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ ภาค ๑ เป็นวินัยปิฎก เล่มที่ ๑ ว่าด้วย บทบัญญัติในปาราชิกกัณฑ์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ และอนิยตกัณฑ์ รวมทั้งสิ้น ๑๙ สิกขาบท บทบัญญัติเหล่านี้ ยกเว้นอนิยตสิกขาบท ปรับโทษสถานหนักแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด เป็นครุกาบัติ (อาบัติหนัก) เป็นทุฏฐุลลาบัติ (อาบัติ ชั่วหยาบ) ภิกษุล่วงละเมิดบทบัญญัติในปาราชิกกัณฑ์ ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจาก ความเป็นภิกษุ ปาราชิกเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อนวเสสาบัติ? (อาบัติไม่มีส่วนเหลือ) ภิกษุล่วงละเมิดบทบัญญัติในสังฆาทิเสสกัณฑ์ ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ต้องอยู่กรรมคือประพฤติตามกฎ สำหรับออกจากอาบัติตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ จึงจะพ้นได้

มหาวิภังค์ ภาค ๒ เป็นวินัยปิฎกเล่มที่ ๒ ว่าด้วยบทบัญญัติในนิสสัคคิย กัณฑ์ ปาจิตติยกัณฑ์ ปาฏิเทสนียกัณฑ์ และเสขิยกัณฑ์เป็น ๒๐๑ สิกขาบท รวมอธิกรณสมถะ ๗ เข้าด้วย เป็น ๒๐๘ สิกขาบท โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นวรรคและ ตั้งชื่อวรรคตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ของแต่ละวรรคเป็นหลัก บทบัญญัติเหล่านี้ปรับโทษสถานเบาแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด เป็นลหุกาบัติ คือปรับอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ หรือทุพภาสิต แก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดตามสมควรแก่กรณี

มหาวิภังค์ ภาคที่ ๒ นี้มีเนื้อหาโดยสังเขปและประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

นิสสัคคิยกัณฑ์ ตอนว่าด้วยนิสสัคคิยปาจิตตีย์

คำว่า นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ

๑. คำว่า นิสสัคคิย แปลว่า ทำให้สละสิ่งของ อาบัติที่สละแล้วพึงแสดง หรือ แปลว่า การสละ ซึ่งเป็นชื่อกระบวนการทางวินัยที่พึงทำในเบื้องต้น (นิสฺสชฺชิตฺวา ยํ เทเสติ, เตเนตนฺติ นิสฺสชฺชิตฺวา เทเสตพฺพโต นิสฺสคฺคิยนฺติ วุจฺจติ -วิ.อ. ๓/ ๓๓๙/๔๘๕)

๒. คำว่า ปาจิตตีย์ แปลว่า ทำกุศลจิตกล่าวคือกุศลธรรมของผู้จงใจต้องอาบัติให้ตกไป โดยสรุปก็คือทำจิตให้ตกไป และจิตที่ถูกทำให้ตกไปนั้น ย่อมพลาด จากอริยมรรค หรือทำอริยมรรคให้เสียไป และปาจิตตีย์นี้เป็นเหตุให้จิตลุ่มหลง (สญฺจิจฺจ อาปชฺชนฺตสฺส กุสลธมฺมสงฺขาตํ กุสลจิตฺตํ ปาเตติ, ตสฺมา ปาเตติ จิตฺตนฺติ ปาจิตฺติยํ ? วิ.อ. ๓/๓๓๙/๔๘๕)

รวมทั้ง ๒ คำนี้เข้าด้วยกันเป็น นิสสัคคิยปาจิตตีย์? ซึ่งเป็นชื่อสิกขาบท หมายถึง บทบัญญัติในนิสสัคคิยกัณฑ์ ๓๐ สิกขาบท และเป็นชื่ออาบัติ หมายถึงอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ที่ภิกษุต้องเพราะเกี่ยวข้องกับเครื่องอุปโภคบริโภคในทางที่ไม่ เหมาะสม เป็นลหุกาบัติ คืออาบัติเบา และเป็นสเตกิจฉา คือยังพอแก้ไขได้ เมื่อ ภิกษุต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยการสละสิ่งของ เช่น จีวร บาตร ผ้านิสีทนะ เป็นต้นที่ทำให้ต้องอาบัติ ต่อจากนั้นจึงแสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคล

นิสสัคคิยกัณฑ์ แบ่งเป็น ๓ วรรค คือ

๑. จีวรวรรค หมวดว่าด้วยจีวรมี ๑๐ สิกขาบท

๒. โกสิยวรรค หมวดว่าด้วยสันถัตใยไหม มี ๑๐ สิกขาบท

๓. ปัตตวรรค หมวดว่าด้วยบาตร มี ๑๐ สิกขาบท

จีวรวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า จีวรวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทในวรรคนี้ ที่ว่าด้วยเรื่อง จีวรทั้ง ๑๐ สิกขาบท คำว่า จีวร? ในวรรคนี้ หมายถึงผ้า ๓ ผืน คือ อันตรวาสก (ผ้านุ่ง) อุตตราสงค์ (ผ้าห่ม) และสังฆาฏิ (ผ้าห่มซ้อนนอก) ที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับถวายไตรจีวรจากคหบดีได้ นอกจากการแสวงหาผ้าบังสุกุล ตามคำกราบทูลขอพรของหมอชีวกโกมารภัจ ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ (วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๓๗/๑๓๙, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๗/๑๙๗, วิ.อ. ๒/๔๕๙/๑๓๙)

จีวรวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุใช้อติเรกจีวรที่เก็บไว้เกิน ๑๐ วันนอกเขตจีวรกาล

๒. ภิกษุไม่ได้รับสมมติ อยู่ปราศจากไตรจีวรแม้สิ้นราตรีหนึ่ง

๓. ภิกษุเก็บผ้าสำหรับทำจีวรไว้เกิน ๑ เดือน

๔. ภิกษุใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ให้ย้อม หรือให้ทุบจีวรเก่า

๕. ภิกษุรับจีวรจากมือภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยนกัน

๖. ภิกษุออกปากขอจีวรจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่คนปวารณา ยกเว้น ในสมัยที่ภิกษุถูกลักจีวร หรือจีวรสูญหาย

๗. ภิกษุออกปากขอจีวรจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ

๘. ภิกษุไปกำหนดให้คฤหัสถ์ถวายจีวรที่ดี

๙. ภิกษุไปกำหนดให้คฤหัสถ์ ๒ คนเอาทรัพย์รวมกันซื้อจีวรที่ดีถวาย

๑๐. ภิกษุทวงจีวรจากไวยาวัจจกรเกิน ๓ ครั้ง ไปยืนแสดงอาการให้เขาเห็นว่า เป็นการมาทวงจีวรเกิน ๖ ครั้ง

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

ข้อที่น่าสังเกตก็คือ คำว่า อติเรกจีวร? และคำว่า ไตรจีวร? ในสิกขาบทที่ ๑ และสิกขาบทที่ ๒ อติเรกจีวร คือ จีวรที่เป็นส่วนเกินจากไตรจีวร อย่างต่ำยาว ประมาณ ๘ นิ้วสุคต หรือประมาณ ๑ ศอกช่างไม้ กว้างประมาณ ๔ นิ้วสุคต หรือประมาณ ๑ คืบช่างไม้ (วิ.อ.๒/๔๖๒-๓/๑๔๒, กงฺขา.ฏีกา ๒๙๗) ผ้าอติเรกจีวร นี้ ภิกษุจะรับและเก็บไว้ได้เฉพาะในช่วงจีวรกาล คือ ถ้าภิกษุจำพรรษาแล้วไม่ได้ กรานกฐิน อยู่ในช่วงแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ถ้าภิกษุได้ กรานกฐิน จีวรกาลก็จะขยายออกไปถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ รวม ๕ เดือน

เมื่อพ้นกำหนดจีวรกาลแล้ว ภิกษุจะเก็บอติเรกจีวรไว้ได้เพียง ๑๐ ราตรี ก่อนที่จะพ้นกำหนดจีวรกาลนี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุวิกัปอติเรกจีวร คือขอให้สหธรรมิก ๕ คือ ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร และสามเณรีร่วมเป็นเจ้าของอติเรกจีวร เป็นเหตุให้ไม่ต้องอาบัติ แม้จะเก็บไว้เกินกำหนด

การวิกัปมี ๒ วิธี คือ (๑) วิกัปต่อหน้า ได้แก่ ต่อหน้าผู้รับวิกัป (๒) วิกัปลับหลัง ได้แก่ ลับหลังผู้รับวิกัป ภิกษุผู้จะวิกัปผ้าอติเรกจีวร ถ้าวิกัปต่อหน้า พึงนำผ้า อติเรกจีวรเข้าไปหาภิกษุผู้ที่ตนต้องการจะวิกัปผ้าด้วย แล้วกล่าวว่า อิมำ จีวรำ (หลายผืนว่า อิมานิ จีวรานิ) ตุยฺหำ วิกปฺเปมิ? ผมวิกัปจีวรผืนนี้ (จีวรเหล่านี้) แก่ท่าน?

พอวิกัปแล้ว อติเรกจีวรเก็บไว้ได้ แต่ไม่ควรใช้สอย ไม่ควรสละ ไม่ควรอธิษฐาน ต่อเมื่อภิกษุผู้รับวิกัปกล่าวว่า มยฺหำ สนฺตกำ (หลายผืนว่า มยฺหำ สนฺตกานิ) ปริภุญฺช วา วิสฺสชฺเชหิ วา ยถาปจฺจยำ วา กโรหิ? จีวรผืนนี้ของผม (จีวรเหล่านี้ของผม) นิมนต์ท่านใช้สอย หรือจะสละ หรือจะทำตามเหตุที่สมควร? เรียกว่าถอนวิกัป เมื่อถอนวิกัปแล้ว จะใช้สอย จะสละ หรือจะทำตามเหตุที่สมควร ก็ได้ทั้งนั้น

ส่วนการวิกัปลับหลัง กระทำโดยการเอาอติเรกจีวรไปฝากให้ภิกษุรูปอื่นช่วย วิกัปกับสหธรรมิกรูปใดรูปหนึ่ง การวิกัปอติเรกจีวรนี้ เมื่อเข้าใจวิธีวิกัปแล้วจะกล่าว คำวิกัปเป็นภาษาไทยก็ได้

ไตรจีวร ได้แก่ ผ้า ๓ ผืน คือ (๑) อันตรวาสก ผ้านุ่ง (๒) อุตตราสงค์ ผ้าห่ม (๓) สังฆาฏิ ผ้าห่มซ้อนนอก เป็นผ้าที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุ อธิษฐานเป็นของประจำตัว เดิมภิกษุใช้เพียง ๒ ผืน คือผ้านุ่ง ผ้าห่ม ทรงอนุญาตให้ใช้ ๓ ผืน เมื่อคราวที่พระองค์ทรงห่มจีวรผืนเดียวประทับอยู่กลางแจ้งในฤดูหนาว แล้วทรงพิจารณาเห็นว่า พวกภิกษุที่ทนหนาวไม่ได้ ถ้าห่มผ้าซ้อนอีกจะพอทนได้ จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้ผ้า ๓ ผืน

ไตรจีวร บาตร ฯลฯ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุอธิษฐาน วิธีอธิษฐาน ใช้กายคือมือสัมผัสนึกในใจหรือเปล่งวาจาก็ได้ เช่น จะอธิษฐานผ้าสังฆาฏิ ก็ใช้มือสัมผัสผ้าเปล่งวาจาว่า อิมำ สงฺฆาฏิ์ อธิฏ?ามิ? ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าผืนนี้เป็นผ้าสังฆาฏิ? อธิษฐานผ้าห่มว่า อิมำ อุตฺตราสงฺคำ อธิฏ?ามิ? ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าผืนนี้เป็นผ้าอุตตราสงค์? ผ้านุ่งว่า อิมำ อนฺตรวาสกำ อธิฏ?ามิ? ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าผืนนี้เป็นผ้าอันตรวาสก?

ไตรจีวรที่อธิษฐานแล้ว ย่อมละการอธิษฐานด้วยเหตุ ๙ อย่าง อย่างใด อย่างหนึ่ง คือ (๑) ให้ผู้อื่น (๒) ถูกชิงเอาไป (๓) ถูกถือวิสาสะเอาไป (๔) ถือเพศคฤหัสถ์ (๕) บอกคืนสิกขา (๖) มรณภาพ (๗) เพศกลับ (๘) ถอนอธิษฐาน (๙) ขาดเป็นช่องประมาณเท่าหลังเล็บ (วิ.อ. ๒/๔๖๙/๑๔๙-๑๕๐, สารตฺถ.ฏีกา ๒/๔๖๙/๔๗๗)

วิธีเปลี่ยนไตรจีวร ถ้าภิกษุต้องการเปลี่ยนไตรจีวร พึงปัจจุทธรณ์ คือถอน คืนอธิษฐานไตรจีวรชุดเก่า ถอนอธิษฐานผ้าสังฆาฏิว่า อิมำ สงฺฆาฏึ ปจฺจุทฺธรามิ? ข้าพเจ้าถอนผ้าสังฆาฏิ? ผ้าอุตตราสงค์ว่า อิมำ อุตฺตราสงฺคำ ปจฺจุทฺธรามิ? ข้าพเจ้า ถอนผ้าอุตตราสงค์? ผ้าอันตรวาสกว่า อิมำ อนฺตรวาสกำ ปจฺจุทฺธรามิ? ข้าพเจ้าถอนผ้าอันตรวาสก? แล้วใช้มือจับผ้าสังฆาฏิผืนใหม่ นึกอธิษฐานในใจ หรือเปล่งวาจาอธิษฐาน ดังกล่าวแล้วข้างต้น เมื่ออธิษฐานสังฆาฏิเสร็จแล้ว จึงอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์ ผ้าอันตรวาสกเป็นลำดับไป ถ้าต้องการเปลี่ยนเฉพาะผืนใด ก็ถอนและอธิษฐานเฉพาะผืนนั้น

คำว่า ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ? หรือ คนผู้ไม่ใช่ญาติ? ตาม ความแห่งสิกขาบทที่ ๔ ? ๖ ในวรรคนี้และสิกขาบทในวรรคอื่น หมายถึงคนที่ไม่ได้เกี่ยวเนื่องกันทางมารดาหรือบิดาตลอดเจ็ดชั่วคน (ดูในเล่มนี้ ๕๐๕/๒๗,๕๑๒/๓๕,...) ส่วนคนที่ชื่อว่าเป็นญาติกัน คือคนที่เกี่ยวเนื่องกัน โดยนับลำดับเหนือขึ้นไปสามชั่วคน และนับลำดับต่ำลงมาอีกสามชั่วคน ดังนี้

สามชั่วคนเหนือขึ้นไป		สามชั่วคนต่ำลงมา
(๓) ทวด		(๑) ลูก
(๒) ปู่-ย่า ตา-ยาย	*ตัวภิกษุเอง*	(๒) หลาน
(๑) บิดามารดา		(๓) เหลน

(วิ.อ. ๒/๕๐๓-๕๐๕/๑๖๕-๑๖๖)

โกสิยวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า โกสิยวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ โดยมุ่งถึงวัตถุที่ ใช้ทำสันถัตเป็นประการสำคัญ คำว่า โกสิยะ? แปลว่า วัตถุที่เกิดจากรังดักแด้ คือใยไหมนั่นเอง (โกเสยฺย - อภิธา. คาถา ๒๙๑)

โกสิยวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ดังต่อไปนี้

๑. ภิกษุทำสันถัตผสมใยไหม

๒. ภิกษุทำสันถัตขนเจียมดำล้วน

๓. ภิกษุทำสันถัตขนเจียมดำ ๒ ส่วน

๔. ภิกษุไม่ได้รับสมมติ ทำสันถัตแล้วใช้ได้ยังไม่ถึง ๖ ปี ทำสันถัตใหม่ขึ้นมาใช้

๕. ภิกษุทำสันถัตใหม่โดยไม่เอาสันถัตเก่า ๑ คืบโดยรอบมาเจือปน

๖. ภิกษุนำขนเจียมที่มีคนถวายในระหว่างทางไปด้วยตนเองเกิน ๓ โยชน์

๗. ภิกษุใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ให้ย้อม หรือให้สางขนเจียม

๘. ภิกษุรับ หรือใช้ผู้อื่นให้รับทองและเงิน หรือยินดีทองและเงินที่เขาเก็บไว้ให้

๙. ภิกษุทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปิยะชนิดต่าง ๆ

๑๐. ภิกษุทำการซื้อขายมีประการต่าง ๆ

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

สันถัต คือผ้ารองนั่งที่หล่อ ไม่ใช่ทอ (ดูในเล่มนี้ ๕๔๔/๗๒, วิ.อ. ๒/๕๔๒/๑๙๒)

ขนเจียม คือขนแพะ หรือขนแกะ (เอฬกโลมะ)

รูปิยะ? ในคำว่า ทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปิยะ? ตามความแห่งสิกขาบท ที่ ๙ นั้น หมายถึงวัตถุที่มีสีเหมือนพระฉวีของพระศาสดา ก็คือทองนั่นเอง และ กหาปณะ มาสกต่าง ๆ เช่น มาสกโลหะ มาสกไม้ มาสกครั่งที่ใช้เป็นอัตราแลกเปลี่ยน ซื้อขายกัน (ดูในเล่มนี้ ๕๘๔/๑๐๙, วิ.อ. ๒/๕๘๓-๕๘๔/๑๙๙-๒๐๐)

ปัตตวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า ปัตตวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า บาตร? ในวรรคนี้ หมายเอาบาตรเหล็กและบาตรดินเผา ทั้งที่มีขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก (ดูในเล่มนี้ ๖๐๒/๑๒๔, วิ.อ.๒/๖๐๒/๒๑๕)

ปัตตวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุเก็บอติเรกบาตรไว้เกิน ๑๐ วัน

๒. ภิกษุมีบาตรที่มีรอยซ่อมหย่อนกว่า ๕ แห่ง ขอบาตรใหม่จากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่คนปวารณา

๓. ภิกษุเก็บเภสัชทั้ง ๕ คือเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย ที่ไว้เกิน ๗ วัน

๔. ภิกษุแสวงหาผ้าอาบน้ำฝน ก่อนแรม ๑ ค่ำ เดือน ๗ หรือทำผ้าอาบน้ำฝนนุ่งก่อนขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๘

๕. ภิกษุให้จีวรแก่ภิกษุอื่นแล้ว โกรธ ไม่พอใจ ชิงเอาคืน

๖. ภิกษุออกปากขอด้ายจากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่คนปวารณา เอามาให้ช่างหูกทอจีวรเพื่อตนเอง

๗. ภิกษุสั่งช่างหูกผู้ที่คฤหัสถ์ซึ่งไม่ใช่ญาติไม่ใช่คนปวารณา สั่งให้ทอ จีวรเพื่อถวายก่อนแล้วให้ทำจีวรตามที่ตนปรารถนา โดยกล่าวว่าจะ ให้สิ่งของเล็กน้อยเป็นรางวัล

๘. ภิกษุรับอัจเจกจีวรในช่วง ๑๐ วันก่อนออกพรรษา คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ แล้วเก็บไว้เกินกำหนดจีวรกาล

๙. ภิกษุไม่ได้รับสมมติ ออกพรรษาแล้ว เก็บจีวรผืนใดผืนหนึ่งไว้ในละแวกบ้าน

๑๐. ภิกษุรู้อยู่ น้อมลาภที่เขาตั้งใจจะถวายสงฆ์มาเพื่อตนเอง

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

ข้อที่น่าสังเกตคือ คำว่า อติเรกบาตร? คือ บาตรนอกจากบาตรอธิษฐาน ภิกษุจะเก็บไว้ได้เพียง ๑๐ วัน อติเรกบาตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุวิกัปแก่ภิกษุอื่นเช่นกัน การวิกัป การถอนวิกัป เป็นเช่นเดียวกับอติเรกจีวร ถอนวิกัปแล้ว ภิกษุเจ้าของอติเรกบาตร จะใช้สอย จะสละ หรือจะทำตามเหตุที่สมควร ก็ได้ทั้งนั้น

บาตรอธิษฐาน เป็นบริขารที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุอธิษฐาน ไว้ใช้ประจำตัว คำอธิษฐานบาตรว่า อิมํ ปตฺตํ อธิฏ?ามิ? ข้าพเจ้าอธิษฐานบาตร ใบนี้?

บาตรอธิษฐาน ย่อมละการอธิษฐานด้วยเหตุ ๗ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ (๑) ให้ผู้อื่น (๒) ถือเพศคฤหัสถ์ (๓) บอกคืนสิกขา (๔) มรณภาพ (๕) เพศกลับ (๖) ถอนอธิษฐาน (๗) ทะลุเป็นช่องเมล็ดข้าวลอดได้ อนึ่ง โจรลักไป หรือถูก ถือวิสาสะเอาไป ก็ย่อมละอธิษฐาน เช่นกัน (วิ.อ.๒/๖๐๘/๒๑๙) (ดูในเล่มนี้ ข้อ ๕๙๘-๖๐๘ หน้า ๑๒๒-๑๒๗)

คำว่า อัจเจกจีวร? ที่แปลว่า จีวรเร่งด่วน ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๘ หมายถึงผ้าที่ทายกจะถวายแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแล้ว แต่มีเหตุผล บางอย่าง ทำให้ทายกนั้น ๆ ประสงค์จะถวายล่วงหน้าในช่วงเวลา ๑๐ วันก่อนออก พรรษา จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ผ้าจำนำพรรษา? (ดูในเล่มนี้ ๖๔๙/๑๖๙, วิ.อ. ๒/๖๔๖-๖๔๙/๒๔๕)

คำว่า จีวรกาล? ตามความแห่งสิกขาบททั้งหลายในวรรคนี้และในวรรคอื่น แบ่งเป็น ๒ ระยะ คือ

๑. ในเมื่อไม่ได้กรานกฐิน ระยะเวลา ๑ เดือนหลังจากออกพรรษา ชื่อว่า จีวรกาล

๒. ในเมื่อได้กรานกฐิน ระยะเวลา ๕ เดือนหลังจากออกพรรษา ชื่อว่า จีวรกาล

นอกจากระยะเวลาดังกล่าวนี้ ชื่อว่าพ้นเขตจีวรกาล

คำว่า ภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติ? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๙ หมายถึงการไม่ได้รับความเห็นชอบจากสงฆ์ให้เป็นผู้อยู่ปราศจากไตรจีวรได้ (ดูในเล่มนี้ ๔๗๔/๑๑)

วิธีสละสิ่งของที่เป็นนิสสัคคีย์

ภิกษุผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทในนิสสัคคิยกัณฑ์แล้วต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์นั้น แยกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ เมื่อล่วงละเมิดบทบัญญัติแล้ว สิ่งของนั้น ๆ เป็น นิสสัคคีย์ ส่วนที่ ๒ ภิกษุผู้ล่วงละเมิดต้องอาบัติปาจิตตีย์

เมื่อภิกษุต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์แล้ว ประสงค์จะพ้นจากอาบัติ ต้อง สละสิ่งของนั้น คือสละแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลก็ได้ เมื่อสละสิ่งของแล้วพึงแสดงอาบัติ สงฆ์ คณะ หรือบุคคลพึงรับการแสดงอาบัติแล้วคืนสิ่งของให้แก่ภิกษุนั้น (ดู ในเล่มนี้ ๔๖๓-๔๖๗/๕,...)

ภิกษุรูปที่มีสิ่งของเป็นนิสสัคคีย์ เช่น จีวร บาตร เภสัช เมื่อจะสละ ให้สละ แก่สงฆ์ แก่คณะ แก่บุคคล ถ้าจะสละแก่สงฆ์ ขอกล่าวเฉพาะการสละจีวร ภิกษุรูปนั้นพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มผ้าเฉวียงบ่า กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษา ประนมมือกล่าวระบุชื่อสิ่งของที่เป็นนิสสัคคีย์ และสาเหตุที่ทำให้ของนั้นเป็นนิสสัคคีย์ เช่น ถ้า จีวรเป็นนิสสัคคีย์ เพราะเก็บไว้เกิน ๑๐ วัน ก็กล่าวว่า อิทำ เม ภนฺเต จีวรำ ทสาหาติกฺกนฺตำ นิสฺสคฺคิยำ, อิมาหำ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ? (วิ.มหา. (บาลี) ๒/๔๖๓/๓) ท่านผู้เจริญ จีวรผืนนี้ของกระผมเก็บเกิน ๑๐ วัน เป็นนิสสัคคีย์ (ของที่ต้องสละ) กระผมขอสละจีวรผืนนี้แก่สงฆ์ (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๖๓/๕)? ถ้าจีวรหลายผืน เปลี่ยน คำว่า อิทำ เม ภนฺเต จีวรำ? เป็น อิมานิ จีวรานิ? จีวรเหล่านี้? สละแก่คณะ สละแก่บุคคล ก็กล่าวอย่างนี้ สละแก่คณะ เปลี่ยนคำว่า สงฆสฺส? เป็น อายสฺมนฺตานำ? แก่ท่านทั้งหลาย? สละแก่บุคคล เปลี่ยนคำว่า ภนฺเต? เป็น อาวุโส? ท่านขอรับ? คำว่า สงฆสฺส? เป็น อายสฺมโต? แก่ท่าน?

ถ้าจำคำบาลีไม่ได้ จะกล่าวด้วยภาษาของตน คือกล่าวเฉพาะภาษาไทยก็ได้ (ปาฬิ วตฺตำ อสกฺโกนฺเตน อถาปิ วตฺตพฺพำ - วิ.อ. ๒/๔๖๒-๓/๑๔๓, กงฺขา. อ. ๑๘๖)

เมื่อสละจีวรแล้วพึงแสดงอาบัติ เสร็จแล้วภิกษุผู้ฉลาดในการสวดกรรมวาจาจะสวดประกาศคืนจีวรแก่ภิกษุนั้นให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจา

เป็นธรรมเนียมว่าต้องคืนจีวรที่เป็นนิสสัคคีย์ที่ภิกษุสละแล้วให้แก่เจ้าของเดิม ถ้าไม่คืนต้องอาบัติทุกกฏ (ดูในเล่มนี้ ข้อ ๔๗๐ หน้า ๘) ยกเว้นรูปิยะ ต้องสละ ทิ้งเลย

การสละจีวรหรือของอื่นแก่สงฆ์แล้วสงฆ์คืนด้วยญัตติกรรมวาจาท่านว่าเป็นเรื่อง ใหญ่ ทางที่สะดวก จะทำด้วยการบอกกล่าวกันตามปกติก็ได้ (นิสฺสฏฺ?จีวรทานโต ครุกมฺปิ ตฺติทุติยกมฺมำ ยถา อปโลกเนน กโรนฺติ, เอวมิทำ ตฺติยา กตฺตพฺพมฺปิ ปกติวจเนน วฏฺฏติ ... ตฺติกมฺมำ อปโลกเนนาปิ กาตุำ วฏฺฏติ - วชิร.ฏีกา ๔๖๒-๓/๒๘๑)

ปัจจุบันการที่ภิกษุจะสละสิ่งของที่เป็นนิสสัคคีย์ สละแก่บุคคล คือภิกษุรูปเดียวและคืนของที่สละแล้วให้เจ้าของด้วยการบอกกล่าวเป็นภาษาไทย จะเป็นการ สะดวก

ปาจิตติยกัณฑ์ ตอนว่าด้วยอาบัติปาจิตตีย์ล้วน

คำว่า ปาจิตตีย์ แปลว่า ทำกุศลจิตกล่าวคือกุศลธรรมของผู้จงใจต้องอาบัติให้ตกไป โดยสรุปก็คือทำจิตให้ตกไป และจิตที่ถูกทำให้ตกไปนั้น ย่อมพลาดจากอริยมรรค หรือทำอริยมรรคให้เสียไปและปาจิตตีย์นี้เป็นเหตุให้จิตลุ่มหลง (วิ.อ. ๓/๓๓๙/๔๘๕) เป็นชื่ออาบัติ หมายถึงอาบัติปาจิตตีย์ซึ่งเป็นลหุกาบัติ คืออาบัติเบา และเป็นสเตกิจฉา คือยังพอแก้ไขได้ เมื่อภิกษุต้องเข้าแล้ว

สามารถพ้นได้ด้วยการแสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคลก็ได้ เป็นชื่อบทบัญญัติ ๙๒ สิกขาบท มีชื่อ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สุทธิกปาจิตตีย์ แปลว่า ปาจิตตีย์ล้วน

ปาจิตติยกัณฑ์ แบ่งเป็น ๙ วรรค คือ

๑. มุสาวาทวรรค หมวดว่าด้วยการกล่าวเท็จ มี ๑๐ สิกขาบท
๒. ภูตคามวรรค หมวดว่าด้วยภูตคาม มี ๑๐ สิกขาบท
๓. โอวาทวรรค หมวดว่าด้วยโอวาท มี ๑๐ สิกขาบท
๔. โภชนวรรค หมวดว่าด้วยโภชนะ มี ๑๐ สิกขาบท
๕. อเจลกวรรค หมวดว่าด้วยนักบวชเปลือย มี ๑๐ สิกขาบท
๖. สุราปานวรรค หมวดว่าด้วยการดื่มสุรา มี ๑๐ สิกขาบท
๗. สัปปาณกวรรค หมวดว่าด้วยสัตว์มีชีวิต มี ๑๐ สิกขาบท
๘. สหธรรมิกวรรค หมวดว่าด้วยผู้ร่วมประพฤติธรรม มี ๑๒ สิกขาบท
๙. รตนวรรค หมวดว่าด้วยรัตนะ มี ๑๐ สิกขาบท

มุสาวาทวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า มุสาวาทวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ และสิกขาบท ที่เหลือที่ว่าด้วยเรื่องของคำพูดเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นสิกขาบทที่ ๕-๖ และ ๑๐ คำว่า มุสาวาท? แปลว่า การกล่าวเท็จ ในวรรคนี้หมายเอาการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ (ดู ในเล่มนี้ ๒-๓/๑๘๖-๑๘๗, วิ.อ. ๒/๑-๒/๒๕๓-๒๕๔) เรียกว่า สัมปชานมุสาวาท?

มุสาวาทวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่อง ที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้
๒. ภิกษุกล่าวเสียดสีภิกษุอื่น
๓. ภิกษุพูดส่อเสียดภิกษุอื่น
๔. ภิกษุสอนอนุปสัมบันให้กล่าวธรรมเป็นบท ๆ
๕. ภิกษุนอนร่วมกันกับอนุปสัมบันเกิน ๒-๓ คืน
๖. ภิกษุนอนร่วมกันกับมาตุคามแม้เพียงเมื่ออาทิตย์อัสดง
๗. ภิกษุแสดงธรรมแก่มาตุคามสองต่อสองเกิน ๖ คำ
๘. ภิกษุบอกอุตตริมนุสสธรรมที่มีจริงแก่อนุปสัมบัน
๙. ภิกษุบอกอาบัติชั่วหยาบของภิกษุแก่อนุปสัมบัน
๑๐. ภิกษุขุดดิน

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ข้อที่น่าสังเกต คือ สิกขาบทที่ ๕ ว่าด้วยการนอนร่วมกันกับอนุปสัมบัน และสิกขาบทที่ ๖ ว่าด้วยการนอนร่วมกันกับมาตุคาม

คำว่า นอนร่วมกันกับอนุปสัมบัน? หมายถึงนอนในที่มุงบังเดียวกันกับคน ที่ไม่ใช่ภิกษุ อาจเป็นที่มุงบังทั้งหมดหรือมุงบังบางส่วน การนอนที่ถือว่าล่วงละเมิด สิกขาบทนี้ มุ่งเอาการที่ทั้ง ๒ ฝ่าย คือภิกษุและอนุปสัมบันนอนในขณะเดียวกันตั้งแต่อาทิตย์ตกไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่ของวันที่ ๔ ถ้านอนร่วมกันเพียง ๓ คืน หรือ ฝ่ายหนึ่งนั่ง อีกฝ่ายหนึ่งนอน หรือนั่งทั้ง ๒ ฝ่าย แม้จะเกิน ๓ คืน ก็ไม่ถือว่าล่วง ละเมิดสิกขาบทนี้ (ดูในเล่มนี้ ๕๒/๒๓๙, วิ.อ. ๒/๕๑/๒๖๕)

ส่วนคำว่า นอนร่วมกันกับมาตุคาม? หมายถึงนอนในที่มุงบังเดียวกันกับสตรี สถานที่และกิริยาที่นอน เหมือนกับสิกขาบทที่ ๕ แต่นอนร่วมกันเพียงเมื่ออาทิตย์ ตกเท่านั้น ก็ถือว่าล่วงละเมิด สิกขาบทนี้

ข้อที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่ง คือ สิกขาบทที่ ๘ ว่าด้วยการบอกอุตตริมนุสส? ธรรมที่มีจริงแก่อนุปสัมบัน คำว่า อนุปสัมบัน? ในสิกขาบทที่ ๕ หมายเอาคนที่ไม่ใช่ภิกษุเท่านั้น แต่ในสิกขาบทที่ ๘ หมายเอาคนที่ไม่ใช่ทั้งภิกษุและภิกษุณี (ดูในเล่มนี้ ๕๒/๒๓๙,๗๐/๒๕๕) นั่นหมายถึงว่า ถ้าบอกอุตตริมนุสสธรรมที่มีจริงแก่ภิกษุและภิกษุณีย่อมไม่เป็นการล่วงละเมิด สิกขาบทนี้

ภูตคามวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า ภูตคามวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า ภูตคาม? หมายถึงหมู่แห่งพืชพันธุ์ที่เกิดเจริญเติบโตแล้ว (ดูในเล่มนี้ ๙๑/๒๗๘, วิ.อ. ๒/๙๐-๙๑/๒๘๓-๒๘๔) การพรากภูตคามตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ นั้น หมายเอาการตัดและการทำลายเป็นต้น (วิ.อ. ๒/๙๐/๒๘๔)

ภูตคามวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่อง ที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุพรากภูตคาม

๒. ภิกษุเมื่อถูกสงฆ์สอบสวน กล่าวกลบเกลื่อนไม่ให้การตามความ เป็นจริง

๓. ภิกษุกล่าวให้ผู้อื่นเพ่งโทษ บ่นว่ากรรมที่ภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งทำแล้วโดยชอบ

๔. ภิกษุเอาเตียงเป็นต้นของสงฆ์ไปใช้ในที่แจ้งแล้ว ไม่จัดเก็บให้เรียบร้อย

๕. ภิกษุปูที่นอนในวิหารของสงฆ์แล้ว ไม่จัดเก็บสถานที่ให้เรียบร้อย

๖. ภิกษุเข้าไปนอนแทรกแซงในวิหารสงฆ์ด้วยประสงค์จะให้ผู้อยู่ก่อนหนีไปเพราะความคับใจ

๗. ภิกษุฉุดลากภิกษุอื่นออกจากวิหารของสงฆ์

๘. ภิกษุนั่งหรือนอนบนเตียงหรือตั่งที่มีเท้าเสียบไม่แน่นบนกุฏีชั้นลอย

๙. ภิกษุสร้างวิหารใหญ่ โดยเอาดินหรือปูนโบกหลังคาเกิน ๓ ชั้น

๑๐. ภิกษุรู้ว่าน้ำมีสิ่งมีชีวิตปนอยู่ เอารดหญ้าหรือดิน

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

คำว่า กุฏีชั้นลอย? ในสิกขาบทที่ ๘ หมายถึงกุฏีที่มีพื้น ๒ หรือ ๓ ชั้น แต่ไม่ได้ปูพื้นชั้นบน รอดที่คานบนสูงพอพ้นศีรษะของคนสัณฐานปานกลาง (วิ.อ. ๒/๑๒๙-๑๓๑/๓๐๙-๓๑๐)

น้ำ? ในคำว่า น้ำมีสิ่งมีชีวิต? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑๐ นั้น หมาย เอาน้ำที่อยู่ในภาชนะ มีปริมาณไม่มากนัก เมื่อเอาหญ้าหรือดินใส่ลงไปแล้ว น้ำนั้น จะเหือดแห้ง หรือขุ่นมัว ทำให้สิ่งมีชีวิตที่อยู่ในนั้นตาย (วิ.อ. ๒/๑๔๐/๓๑๔)

ความโดยสรุปแห่งภูตคามวรรคนี้ ว่าด้วยเรื่องที่เกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อม การจัดเก็บรักษาสิ่งของเครื่องใช้ การจัดอาคารสถานที่ให้ถูกลักษณะ

โอวาทวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า โอวาทวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑-๔ คำว่า โอวาท? แปลว่า การสั่งสอน ในวรรคนี้หมายเอาการสั่งสอนภิกษุณี

คำว่า สั่งสอน? ตามความแห่งสิกขาบทต่าง ๆ ในวรรคนี้มีนัยต่างกัน คือ สิกขาบทที่ ๑ หมายถึงสั่งสอนด้วยครุธรรม ๘ เท่านั้นจึงนับว่าล่วงละเมิดบทบัญญัติ (ดูในเล่มนี้ ๑๔๘/๓๒๑) ในสิกขาบทที่ ๒-๓ หมายถึงสั่งสอนด้วยครุธรรม ๘ และธรรมอย่างอื่น (ดูในเล่มนี้ ๑๕๕/๓๒๘,๑๖๑/๓๓๒)

ภิกษุณี? ที่มีส่วนทำให้ล่วงละเมิดบทบัญญัติในโอวาทวรรคนี้ หมายเอาภิกษุณีที่อุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ถ้าภิกษุสั่งสอนภิกษุณีที่อุปสมบทในสงฆ์ฝ่ายเดียว ต้องอาบัติทุกกฏ (ดูในเล่มนี้ ๑๖๒/๓๓๓) เพราะยังไม่นับว่าล่วงละเมิดบทบัญญัติ เต็มที่

โอวาทวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในคราวที่เกิดเรื่องไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุไม่ได้รับแต่งตั้ง สั่งสอนภิกษุณี

๒. ภิกษุได้รับแต่งตั้งแล้ว สั่งสอนภิกษุณีเมื่อเวลาอาทิตย์อัสดงแล้ว

๓. ภิกษุเข้าไปสอนภิกษุณีผู้ไม่เป็นไข้ ณ สำนักของภิกษุณีสงฆ์

๔. ภิกษุติเตียนภิกษุอื่นว่า สอนภิกษุณีเพราะเห็นแก่อามิส?

๕. ภิกษุให้จีวรแก่ภิกษุณีผ้ ูไม่ใช่ญาติ เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยนกัน

๖. ภิกษุเย็บจีวรให้ภิกษุณีผ้ ูไม่ใช่ญาติ

๗. ภิกษุชักชวนกันเดินทางไกลร่วมกันกับภิกษุณีสิ้นระยะทางชั่วละแวกหมู่บ้านหนึ่ง ยกเว้นเดินผ่านทางเปลี่ยว น่าหวาดระแวง มีภัยปรากฏ

๘. ภิกษุชักชวนภิกษุณีโดยสารเรือลำเดียวกัน เว้นไว้แต่ข้ามฟาก

๙. ภิกษุรู้อยู่ ฉันบิณฑบาตที่ภิกษุณีแนะนำให้ทายกจัดเตรียมเว้นไว้แต่คฤหัสถ์ปรารภไว้ก่อน

๑๐. ภิกษุนั่งในที่ลับกับภิกษุณีสองต่อสอง

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

โภชนวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า โภชนวรรค? เพราะตั้งตามความของสิกขาบทในวรรคนี้ที่ว่าด้วยเรื่อง โภชนะทั้ง ๑๐ สิกขาบท คำว่า โภชนะ? แปลว่า ของบริโภค ของฉัน ในวรรคนี้ หมายถึงของเคี้ยว ของฉัน คือ ข้าวสุก ขนมกุมมาส (ขนมสด) ข้าวตู (ขนมแห้ง) ปลา เนื้อ และของที่ต้องเคี้ยวอย่างอื่นที่เป็นยาวกาลิก? ยกเว้นของที่เป็นยามกาลิก สัตตาหกาลิก และยาวชีวิก ภิกษุรับประเคนของเคี้ยวของฉันเหล่านี้แล้วฉันได้ตั้งแต่ เช้าถึงเที่ยงวันของวันนั้น ถ้าเก็บไว้ค้างคืน ต้องรับประเคนใหม่ก่อนจึงจะฉันได้ (ดูในเล่มนี้ ๒๔๔/๔๐๑, วิ.ม. ๕/๒๖๓/๒๙,๓๐๐/๘๔, วิ.อ. ๒/๒๕๔-๖/๓๗๘)

โภชนวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่อง ที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุไม่เป็นไข้ ฉันภัตตาหารในที่พักแรมติดต่อกัน ๒ วัน

๒. ภิกษุฉันคณโภชนะ นอกสมัย คือสมัยที่เป็นไข้ ๑ สมัยที่ถวายจีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑ สมัยที่เดินทางไกล ๑ สมัยที่โดยสารเรือ ๑ มหาสมัย ๑ สมัยที่เป็นภัตตาหารของสมณะ ๑

๓. ภิกษุฉันปรัมปรโภนะ นออกสมัย คือ สมัยที่เป็นไข้ ๑ สมัยที่ถวายจีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑

๔. ภิกษุรับขนมหรือข้าวตูเกิน ๓ บาตร

๕. ภิกษุฉันแล้ว บอกห้ามภัตตาหารแล้ว ฉันของที่ไม่เป็นเดนภิกษุไข้

๖. ภิกษุรู้อยู่ว่าภิกษุอื่นฉันแล้ว บอกห้ามภัตตาหารแล้ว มุ่งจะจับผิด จึงเอาของที่ไม่เป็นเดนไปหลอกให้เธอฉันได้สำเร็จ

๗. ภิกษุฉันโภชนะในเวลาวิกาล คือ ตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอรุณขึ้น วันใหม่

๘. ภิกษุฉันโภชนะที่เก็บสะสมไว้ โดยไม่รับประเคนใหม่

๙. ภิกษุฉันโภชนะประณีตที่ตนออกปากขอจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติไม่ใช่คนปวารณา

๑๐. ภิกษุกลืนกินอาหารที่ยังไม่มีผู้ประเคนให้ ยกเว้นน้ำและไม้ชำระฟัน

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ข้อที่น่าสังเกต คือ สิกขาบทที่ ๑๐ ว่าด้วยการกลืนกินอาหารที่ยังไม่มี ผู้ประเคนให้ยกเว้นน้ำและไม้ชำระฟัน หลักการประเคนและการรับประเคนที่ถูกต้อง คือ (๑) ของนั้นมีขนาดและน้ำหนักที่บุรุษสัณฐานปานกลางพอยกได้ (๒) เขาถวาย ด้วยกาย ด้วยของเนื่องด้วยกาย หรือโยนให้ (๓) เขาอยู่ในหัตถบาส (บ่วงมือ) (๔) ภิกษุรับประเคนด้วยกาย หรือด้วยของเนื่องด้วยกาย (ดูในเล่มนี้ ๒๖๖/๔๑๖, วิ.อ.๒/๒๖๕/๓๘๓)

คำว่า เวลาวิกาล? ในสิกขาบทที่ ๗ นั้น กับในสิกขาบทที่ ๓ แห่งรตนวรรค หมายเอาตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่ (ดูในเล่มนี้ ๒๔๙/๔๐๕) ส่วนในวินัยของภิกษุณีที่ว่าด้วยการเข้าตระกูลในเวลาวิกาล หมายเอาตั้งแต่อาทิตย์ตกไป จนถึงอรุณขึ้นวันใหม่ (ดู วิ.ภิกฺขุนี. ๓/๘๖๖/๑๐๓)

อเจลกวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า อเจลกวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ในวรรคนี้ คำ ว่า อเจลก? แปลว่า ผู้เปลือย ในที่นี้หมายถึงนักบวชเปลือยที่อยู่ในพวกปริพาชก ปริพาชิกา พวกอาชีวก พวกอัญญเดียรถีย์ (ดูในเล่มนี้ ๒๖๙/๔๑๘-๔๑๙, ๒๗๑/๔๒๐-๔๒๑)

การให้ของเคี้ยวหรือของฉันแก่อเจลก ปริพาชก หรือปริพาชิกา ที่นับว่าล่วงละเมิดบทบัญญัติตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ นั้น มุ่งเอาการให้ของเคี้ยวของฉันด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการให้ด้วยกาย ด้วยของเนื่องด้วยกาย หรือด้วยการโยนให้ ถ้าบอกให้คนอื่นให้ ฝากคนอื่นไปให้ หรือวางไว้ให้ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ไม่นับว่าล่วงละเมิดบทบัญญัติ (วิ.อ. ๒/๒๗๓/๓๙๘)

อเจลกวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุให้ของเคี้ยวหรือของฉันแก่อเจลก ปริพาชก หรือปริพาชิกา ด้วยมือตน

๒. ภิกษุชวนภิกษุอื่นเข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านแล้ว บอกให้เธอกลับวัดก่อน

๓. ภิกษุเข้าไปนั่งแทรกแซงในตระกูลที่มีบุรุษกับสตรีอยู่ด้วยกันสองต่อสอง

๔. ภิกษุนั่งบนอาสนะที่กำบังในที่ลับกับมาตุคามสองต่อสอง

๕. ภิกษุนั่งในที่ลับกับมาตุคามสองต่อสอง

๖. ภิกษุรับนิมนต์ฉันไว้แล้ว ไปในที่อื่นในเวลาก่อนฉันหรือหลังฉัน โดย ไม่บอกภิกษุอื่นในที่นั้นก่อน นอกสมัย คือ สมัยที่ถวายจีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑

๗. ภิกษุไม่เป็นไข้ ขอปัจจัยที่มีผู้ปวารณาไว้ เกิน ๔ เดือน เว้นไว้แต่เขาปวารณาอีก เว้นไว้แต่เขาปวารณาเป็นนิตย์

๘. ภิกษุไปดูกองทัพที่เคลื่อนขบวนออกรบ นอกจากมีเหตุผลที่สมควร

๙. ภิกษุไปพักแรมอยู่ในกองทัพเกิน ๓ คืนแม้จะมีเหตุผลที่สมควร

๑๐. ภิกษุไปดูสนามรบ ไปดูที่พักกำลังพล หรือไปดูเขาจัดขบวนทัพ ใน ขณะที่พักอยู่ในกองทัพ ๒-๓ คืนนั้น

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

สิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยการนั่งบนอาสนะที่กำบังในที่ลับกับมาตุคาม สิกขาบท ที่ ๕ ว่าด้วยการนั่งในที่ลับกับมาตุคามสองต่อสอง มีเนื้อความเหมือนกับอนิยต สิกขาบทที่ ๑ และ ๒ แต่ต่างกันที่การปรับอาบัติ ภิกษุล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๔-๕ นี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ส่วนในอนิยตสิกขาบทนั้นอาจจะปรับอาบัติปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคำกล่าวหาของอุบาสิกาผู้มีภูมิธรรมตั้งแต่ขั้นโสดาบัน ขึ้นไป และคำรับสารภาพของภิกษุผู้ถูกกล่าวหา หรืออุบาสิกานั้นกล่าวหาโดยระบุชัดลงไปว่าต้องอาบัตินั้น ๆ (ดูวินัยปิฎกแปล เล่ม ๑ ข้อ ๔๔๔-๔๔๕ หน้า ๔๗๔-๔๗๖, วิ.อ. ๒/๔๔๔-๕/๑๓๕)

สุราปานวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า สุราปานวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ สุรา? ใน คำว่า สุราปานะ? นั้น หมายเอาทั้งสุราและเมรัย (ดูในเล่มนี้ ๓๒๘/๔๖๕, วิ.อ. ๒/๓๒๘/๔๐๔) ทั้ง ๒ อย่างนี้ รวมทั้งของมึนเมาอย่างอื่น เรียกว่า มัชชะ? แปลว่า น้ำเมา (ขุ.ขุ.อ. ๑๗-๑๘)

สุราปานวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุดื่มสุราและเมรัย

๒. ภิกษุใช้นิ้วมือจี้ภิกษุ

๓. ภิกษุเล่นน้ำ

๔. ภิกษุแสดงความไม่เอื้อเฟื้อ ไม่ให้ความสำคัญต่อพระวินัย

๕. ภิกษุทำภิกษุอื่นให้ตกใจ

๖. ภิกษุไม่เป็นไข้ ก่อไฟผิง เว้นไว้แต่มีเหตุผลที่สมควร

๗. ภิกษุอาบน้ำเกิน ๑ ครั้งในช่วงเวลา ๑๕ วัน เว้นไว้แต่สมัย คือ (๑) ท้ายฤดูร้อน ๑ เดือนครึ่งและเดือนแรกแห่งฤดูฝน รวมเป็น ๒ เดือนครึ่ง ซึ่งเป็นสมัยที่ร้อนอบอ้าว (๒) สมัยที่เป็นไข้ (๓) สมัยที่ทำงาน (๔) สมัยที่เดินทางไกล (๕) สมัยที่มีพายุฝุ่น

๘. ภิกษุใช้จีวรใหม่โดยไม่ทำพินทุก่อน

๙. ภิกษุวิกัปจีวรแก่ภิกษุอื่นแล้วนำมาใช้โดยที่ผู้รับวิกัปยังไม่ได้ถอนวิกัป

๑๐. ภิกษุซ่อนบาตรและจีวรเป็นต้นของภิกษุอื่นโดยคิดจะล้อเล่น

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

มีข้อที่น่าสังเกต คือ ภิกษุดื่มยาดองที่มีสี กลิ่น รสเหมือนน้ำเมา แต่ไม่ใช่น้ำเมา ภิกษุดื่มน้ำเมานิดหน่อยที่เจือในแกง เจือในเนื้อ เจือในน้ำมัน หรือเจือน้ำอ้อยดองมะขามป้อม ภิกษุดื่มยาดองอริฏฐะที่ไม่ใช่น้ำเมา ไม่ต้องอาบัติปาจิตตีย์ (ดูในเล่มนี้ ๓๒๙/๔๖๖, กงฺขา.อ. ๒๗๘-๒๗๙)

คำว่า พินทุ? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๘ หมายถึงทำเป็นจุดวงกลมใหญ่ เท่าแววตานกยูง หรือเล็กเท่าตัวเรือดที่มุมจีวร ด้วยสีเขียว คราม สีตม หรือ สีดำคล้ำ เพื่อให้จีวรเสียสีหรือมีตำหนิ ทำให้มีที่สังเกต (ดูในเล่มนี้ ๓๖๙/๔๙๑, วิ.อ. ๒/๓๖๘-๙/๔๑๐)

คำว่า วิกัปจีวร? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๙ หมายถึงการทำให้จีวรนั้น มีเจ้าของ ๒ คน ทำการวิกัปในกรณีที่จีวรนั้นเป็นอติเรกจีวร เมื่อผู้รับวิกัปคืนให้ แล้ว ภิกษุเจ้าของจีวรสามารถจะใช้สอยจีวรนั้นได้โดยไม่เป็นการล่วงละเมิดบทบัญญัติ วิธีการวิกัปนั้นจะวิกัปต่อหน้าหรือลับหลังก็ได้ จะวิกัปให้แก่ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร หรือสามเณรีก็ได้ (ดูในเล่มนี้ ๓๗๓-๓๗๔/๔๙๔)

สัปปาณกวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า สัปปาณกวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ และ ๒ คำว่า สัปปาณกะ? แปลว่า สัตว์ที่เป็นไปกับด้วยลมหายใจ คือสัตว์มีชีวิตนั่นเอง หมายเอาสัตว์ดิรัจฉาน (ดูในเล่มนี้ ๓๘๔/๕๐๒)

สัปปาณกวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุจงใจปลงชีวิตสัตว์

๒. ภิกษุรู้อยู่ บริโภคน้ำที่มีสัตว์มีชีวิต

๓. ภิกษุรู้อยู่ รื้อฟื้นอธิกรณ์ที่สงฆ์ทำถูกต้องชอบธรรมแล้วขึ้นมาทำใหม่

๔. ภิกษุรู้อยู่ ปกปิดอาบัติชั่วหยาบของภิกษุอื่น

๕. ภิกษุรู้อยู่ บวชให้บุคคลมีอายุหย่อนกว่า ๒๐ ปี

๖. ภิกษุรู้อยู่ ชักชวนเดินทางไกลกับพ่อค้าเกวียนผู้เป็นโจร สิ้นระยะทางหมู่บ้านหนึ่ง

๗. ภิกษุชักชวนเดินทางไกลกับมาตุคาม สิ้นระยทางหมู่บ้านหนึ่ง

๘. ภิกษุกล่าวตู่พระพุทธเจ้า ภิกษุอื่นห้ามก็ไม่ฟัง สงฆ์สวดสมนุภาสน์ ครบ ๓ ครั้ง ยังไม่หยุดกล่าวตู่

๙. ภิกษุรู้อยู่ คบหากับภิกษุที่กล่าวตู่พระพุทธเจ้า

๑๐. ภิกษุคบหาใช้งานสามเณรที่ถูกไล่ออกจาสำนักเพราะข้อหาที่กล่าวตู่พระพุทธเจ้า

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

สิกขาบทที่ ๕ ว่าด้วยการบวชให้กุลบุตรที่มีอายุหย่อนกว่า ๒๐ ปี การนับ อายุนั้น ให้เริ่มนับตั้งแต่ปฏิสนธิจิตคือจิตดวงแรกเกิดในครรภ์มารดา ถ้าทารกอยู่ในครรภ์ ๙ เดือน นั่นหมายถึง

ว่าทารกนั้นมีอายุได้ ๙ เดือน หลังจากคลอดออก มามีชีวิตอยู่ได้ ๑๙ ปี ๓ เดือนเต็ม ถือว่ามีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ (นัยแห่ง วิ.อ. ๒/๔๐๔/๔๑๕-๔๑๖)

สิกขาบทที่ ๘-๑๐ ว่าด้วยการกล่าวตู่พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ใน กรณีที่ผู้กล่าวตู่เป็นภิกษุ เมื่อสงฆ์สวดสมุนภาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ภิกษุที่คบหาร่วมเสวนากับภิกษุผู้กล่าวตู่นั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ แต่ในกรณีที่ผู้ กล่าวตู่เป็นสามเณร ให้ไล่เธอออกจากสำนักเสีย เรียกว่า นาสนะ? (ดูในเล่มนี้ ๔๒๙/๕๓๘)

สหธรรมิกวรรค ๑๒ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า สหธรรมิกวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทในวรรคนี้ที่ว่าด้วยเรื่องระหว่างเพื่อนภิกษุด้วยกันทั้ง ๑๒ สิกขาบท

คำว่า สหธรรมิก? แปลว่า ผู้ร่วมอยู่ในหลักการเดียวกัน ผู้ร่วมประพฤติ ธรรม

สหธรรมิกวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุประพฤติไม่สมควร เมื่อถูกว่ากล่าวตักเตือน กลับพูดว่า ยัง ไม่ได้ศึกษาในเรื่องนี้ ยังไม่ได้ถามท่านผู้รู้?

๒. ภิกษุกล่าวในขณะที่ผู้อื่นยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงอยู่ว่า สิกขาบทเล็ก น้อย เหล่านี้ไม่มีประโยชน์ เป็นเรื่องก่อให้เกิดรำคาญ ความลำบาก ความยุ่งยาก?

๓. ภิกษุทั้งที่เคยฟังพระปาติโมกข์มาแล้ว ๒-๓ ครั้ง กล่าวในขณะที่ภิกษุอื่นยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงอยู่ว่า ข้าพเจ้าเพิ่งรู้เดี๋ยวนี้เองว่า ข้อนี้มาในพระปาติโมกข์?

๔. ภิกษุโกรธเคือง ทำร้ายภิกษุอื่น

๕. ภิกษุโกรธเคือง เงื้อมือขึ้นทำทีว่าจะทำร้ายภิกษุอื่น

๖. ภิกษุใส่ความภิกษุอื่นด้วยอาบัติสังฆาทิเสสที่ไม่มีมูล

๗. ภิกษุจงใจก่อความรำคาญให้แก่ภิกษุอื่น

๘. ภิกษุแอบฟังภิกษุอื่นทะเลาะวิวาทกัน

๙. ภิกษุมอบฉันทะให้สงฆ์ทำกรรมที่ถูกต้องแล้ว กลับตำหนิในภายหลัง

๑๐. ภิกษุอยู่ในที่ประชุม ลุกออกไปในขณะที่สงฆ์กำลังพิจารณาอธิกรณ์อยู่โดยไม่ให้ฉันทะ

๑๑. ภิกษุเห็นพ้องกับสงฆ์ถวายจีวรแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งแล้ว กลับติเตียน ในภายหลังว่าสงฆ์ให้จีวรตามความคุ้นเคยกับ?

๑๒. ภิกษุรู้อยู่ น้อมลาภที่เขาจะถวายสงฆ์ไปเพื่อส่วนบุคคล

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

คำว่า ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ และ ๓ ในวรรคนี้มีนัยต่างกัน สิกขาบทที่ ๒ หมายถึงการที่อาจารย์กล่าวหรือท่องทบทวน พระปาติโมกข์ให้อันเตวาสิกฟัง (วิ.อ. ๒/๔๓๙-๔๔๐/๔๒๗-๔๒๘) ส่วนสิกขาบทที่ ๓ หมายถึงการที่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงในวันอุโบสถทุกครึ่ง เดือน (วิ.อ. ๒/๔๔๔/๔๒๘)

คำว่า กรรมที่ถูกต้อง? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๙ หมายถึงอปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม ที่สงฆ์ทำโดยธรรม โดยวินัย โดยสัตถุสาสน์ (ดูในเล่มนี้ ๔๗๖/๕๗๒, กงฺขา.อ. ๒๙๙)

รตนวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า รตนวรรค? เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า รตนะ? ในสิกขาบทที่ ๑ นี้ หมายถึงพระมเหสี พระราชินี (ดูในเล่มนี้ ๔๙๙/๕๙๑, วิ.อ. ๒/๔๙๘/๔๓๕) ส่วนคำว่า รตนะ? ในสิกขาบทที่ ๒ หมายถึงแก้ว ๑๐ ประการ คือ มุกดา มณี ไพฑูรย์ สังข์ ศิลาประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม แก้วตาแมว รวมทั้งทรัพย์สินอื่นที่สมมติว่าเป็นรัตนะ (ดูในเล่มนี้ ๕๐๖/๕๙๗)

รตนวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่อง ที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุไม่ได้รับแจ้งล่วงหน้า เข้าไปในตำหนักที่บรรทมที่พระราชาประทับอยู่กับพระมเหสี

๒. ภิกษุเก็บทรัพย์สินของคฤหัสถ์ที่ตกอยู่นอกเขตที่พักของตน

๓. ภิกษุไม่มีธุระรีบด่วน เข้าไปในหมู่บ้านในเวลาวิกาลโดยไม่บอกภิกษุอื่น

๔. ภิกษุทำกล่องเข็มด้วยกระดูกสัตว์ งาช้าง หรือเขาสัตว์

๕. ภิกษุทำเตียงหรือตั่งมีเท้าเกิน ๘ นิ้วสุคต

๖. ภิกษุทำเตียงหรือตั่ง หุ่มนุ่น

๗. ภิกษุทำผ้ารองนั่งมีขนาดเกิน ๒ คืบสุคต คือ ขนาดกว้างเกิน ๑ คืบครึ่ง ชายมีขนาดเกิน ๑ คืบ

๘. ภิกษุทำผ้าปิดฝียาวเกิน ๔ คืบสุคต กว้างเกิน ๒ คืบสุคต

๙. ภิกษุทำผ้าอาบน้ำฝนยาวเกิน ๖ คืบสุคต กว้างเกิน ๒ คืบครึ่งโดยคืบสุคต

๑๐. ภิกษุทำจีวรมีขนาดเท่าหรือเกินกว่าสุคตจีวร

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

มีข้อสังเกตคือ เวลาวิกาล? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๓ ในวรรคนี้มีนัยเหมือนกันกับสิกขาบทที่ ๗ แห่งโภชนวรรค คือ ตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่ (ดูในเล่มนี้ ๕๑๓/๖๐๓ เทียบในเล่มนี้ ๒๔๙/๔๐๕ = โภชนวรรค)

นิ้วสุคตและคืบสุคต? ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๕ และที่ ๗ ในวรรคนี้ ๑ นิ้วสุคตเท่ากับ ๓ นิ้วของคนปานกลางในบัดนี้ (กงฺขา.ฏีกา. ๒๙๗) ๑ คืบสุคตเท่ากับ ๓ คืบของคนปานกลางในบัดนี้ หรือเท่ากับ ๑ ศอกคืบช่างไม้ (วิ.อ. ๒/๓๔๘?๙/๖๑)

สิกขาบทที่ ๔-๑๐ ในรตนวรรคมีข้อพิเศษต่างจากสิกขาบทอื่น ๆ ในปาจิตติยกัณฑ์ มีลักษณะคล้ายกันกับสิกขาบทในนิสสัคคิยกัณฑ์ ภิกษุต้องอาบัติเพราะเกี่ยวข้องกับ วัตถุในทางที่ไม่เหมาะสม และเมื่อต้องแล้วประสงค์จะพ้นจากอาบัติ ต้องทำลายหรือ ทำวัตถุนั้นให้ได้ขนาดก่อนจึงจะแสดงอาบัติตก เช่นสิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยการทำกล่อง เข็มด้วยกระดูก งาช้าง หรือเขาสัตว์ ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏในขณะที่ทำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะได้ของนั้นมา พึงทำลายของนั้นแล้วแสดงอาบัติ (ดูในเล่มนี้ ๕๑๘/๖๐๖)

ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ตอนว่าด้วยอาบัติปาฏิเทสนียะ

คำว่า ปาฏิเทสนียะ แปลว่า พึงแสดงคืน เป็นชื่ออาบัติที่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดพึงแสดงคืน (วิ.อ. ๓/๓๓๙/๔๘๕)

ปาฏิเทสนียะ ๔ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่อง ที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาฏิเทสนียะแก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุรับของเคี้ยวของฉันจากมือภิกษุณีที่ไม่ใช่ญาติ เอามาฉัน

๒. ภิกษุฉันภัตตาหารอยู่ ไม่ห้ามภิกษุณีที่ยืนคอยบงการให้ทายกถวาย ของที่นั่นที่นี่อย่างนั้นอย่างนี้

๓. ภิกษุไม่เป็นไข้ ไม่ได้รับนิมนต์ไว้ก่อน รับแล้วฉันของเคี้ยวของฉัน ในตระกูลที่ได้รับสมมติว่าเป็นเสขะ

๔. ภิกษุอยู่ในเสนาสนะป่าเปลี่ยว ไม่เป็นไข้ รับแล้วฉันของเคี้ยวของฉัน ที่ทายกไม่ได้แจ้งไว้ก่อน

ข้อที่น่าสังเกต คือ คำว่า ตระกูลที่ได้รับสมมติว่าเป็นเสขะ? ตามความแห่ง สิกขาบทที่ ๓ ในวรรคนี้ หมายเอาตระกูลที่มีศรัทธามาก เลื่อมใสทั้งฝ่ายอุบาสก และอุบาสิกา เป็นโสดาบันทั้ง ๒ ฝ่าย มีโภคทรัพย์มาก แต่บริจาคทำบุญหมดสิ้น (วิ.อ. ๒/๕๖๒/๔๔๔)

เสขิยกัณฑ์ ตอนว่าด้วยข้อที่ควรสำเหนียก

คำว่า เสขิยะ แปลว่า ข้อปฏิบัติอันเป็นสมบัติของท่านผู้ยังต้องศึกษา (วิ.อ. ๓/๓๓๙/๔๘๖) ธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทที่ภิกษุพึงสำเหนียก หรือพึงฝึกฝนปฏิบัติ เป็นชื่อสิกขาบทที่ว่าด้วยมายาทผู้ดี เป็นวิธีการวางกิริยาทางกายและวาจาที่เหมาะสม ของภิกษุ ไม่ได้เป็นชื่ออาบัติ

ภิกษุไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งเสขิยะทั้งหลาย ต้อง อาบัติทุกกฏทุกสิกขาบท สิกขาบทในเสขิยกัณฑ์นี้เป็นบทบัญญัติที่น่าสนใจ เพราะ ว่าด้วยเรื่องกิริยามารยาทที่เป็นธรรมเนียมของภิกษุสงฆ์ โดยเฉพาะ เสขิยสิกขาบท ทั้ง ๗ วรรค แบ่งเป็น ๔ กลุ่ม ตามสาระสำคัญดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ว่าด้วยธรรมเนียมควรประพฤติในเวลาเข้าหมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่การนุ่ง ห่ม เรียบร้อยในขณะที่อยู่ในชุมชน การสำรวมระวังอิริยาบถ การ พูดคุยกันให้อยู่ในลักษณะที่เหมาะสมเมื่ออยู่ในชุมชน

กลุ่มที่ ๒ ว่าด้วยธรรมเนียมในการรับบิณฑบาต เริ่มตั้งแต่อิริยาบถในการรับบิณฑบาต การขบฉันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย

กลุ่มที่ ๓ ว่าด้วยธรรมเนียมในการแสดงธรรม เริ่มตั้งแต่การแสดงธรรมอย่าง ถูกกาลเทศะ ไม่แสดงธรรมแก่บุคคลผู้อยู่ในอาการไม่เคารพธรรม

กลุ่มที่ ๔ ว่าด้วยธรรมเนียมในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ และบ้วนน้ำลาย

การที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทเหล่านี้ขึ้น สะท้อนให้เห็นภาพของวัฒนธรรมของคนถิ่นนั้นในสมัยพุทธกาล วัฒนธรรมด้านการนุ่งห่ม การรับประทาน อาหาร การใช้คำพูดอาจมีลักษณะที่ไม่เรียบร้อย เมื่อคนเหล่านั้นมาบวชในสังคมสงฆ์แห่งพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติเสขิยสิกขาบทขึ้นมาเพื่อเป็นหลักปฏิบัติของเหล่าสาวก

แนวคิดที่น่าสนใจในเสขิยกัณฑ์อีกอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นพุทธทัศนะที่มีต่อ การอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ คือบทบัญญัติตามความในสิกขาบทที่ ๑๕ แห่งปาทุกาวรรคที่ว่า ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข้ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายรดลงบนพืชเขียวสด? ตามความในสิกขาบทที่ ๑๔ แห่งปาทุกาวรรค ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข้ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลาย ลงในน้ำ?

เสขิยกัณฑ์แบ่งเป็น ๗ วรรค คือ

๑. ปริมัณฑลวรรค หมวดว่าด้วยการนุ่งห่มเรียบร้อย มี ๑๐ สิกขาบท
๒. อุชชัคฆิกวรรค หมวดว่าด้วยการหัวเราะ มี ๑๐ สิกขาบท
๓. ขัมภกวรรค หมวดว่าด้วยการเท้าสะเอว มี ๑๐ สิกขาบท
๔. สักกัจจวรรค หมวดว่าด้วยความเคารพ มี ๑๐ สิกขาบท
๕. กพฬวรรค หมวดว่าด้วยคำข้าว มี ๑๐ สิกขาบท
๖. สุรุสุรุวรรค หมวดว่าด้วยการฉันดังซู้ด ๆ มี ๑๐ สิกขาบท
๗. ปาทุกาวรรค หมวดว่าด้วยเขียงเท้า มี ๑๕ สิกขาบท

ปริมัณฑลวรรค ๑๐ สิกขาบท

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า จักนุ่งสบง ห่มจีวรให้เรียบร้อยในทุกเวลาและสถานที่ จักสำรวมระวังอิริยาบถคือ การเดิน การนั่ง การเหลียวมอง การนุ่งห่ม ขณะที่เดินและนั่งอยู่ในละแวกบ้าน?

อุชชัคฆิกวรรค ๑๐ สิกขาบท

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า ในขณะที่เดินหรือนั่งอยู่ในละแวกบ้าน จักสำรวมระวัง อิริยาบถคือไม่หัวเราะ ไม่พูดเสียงดัง ไม่โคลงกาย ไม่แกว่างแขน ไม่โคลงศีรษะ?

ขัมภตกวรรค ๑๐ สิกขาบท

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า ในขณะที่เดินหรือนั่งอยู่ในละแวกบ้าน จักสำรวมระวัง อิริยาบถคือไม่เท้าสะเอว ไม่คลุมศีรษะ ไม่เดินกระโหย่ง ไม่นั่งรัดเข่า?

พึงสำเหนียกว่า จักรับบิณฑบาตโดยเคารพ จักให้ความสำคัญหมายรู้ในใจ ขณะที่รับบิณฑบาต จักรับแกงให้พอเหมาะกับข้าว จักรับข้าวให้เสมอขอบปากบาตร?

สักกัจจวรรค ๑๐ สิกขาบท

ภิกษุพึงสำเหนียกในขณะที่ฉันข้าวว่า จักฉันข้าวโดยเคารพ จักให้ความสำคัญในบาตรขณะฉันข้าว จักฉันข้าวไปตามลำดับ จักฉันข้าวให้พอเหมาะกันกับแกง จักไม่ฉันขยุ้มข้าวลงมาแต่ยอด จักไม่เอาข้าวสุกกลบแกงหรือกับข้าวเพื่อให้ได้มาก จักไม่ออกปากขอแกงหรือข้าวสุกมาฉันเองในเมื่อไม่เป็นไข้ จักไม่มองดูบาตรของภิกษุอื่นโดยมุ่งจะตำหนิ จักไม่ทำคำข้าวใหญ่นัก จักทำคำข้าวให้พอดีกับปาก?

กพฬวรรค ๑๐ สิกขาบท

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า ในขณะที่ฉันภัตตาหาร จักไม่อ้าปากรอคำข้าว ไม่สอดมือเข้าในปาก ไม่พูดคุยกัน ไม่โยนคำข้าวเข้าปาก ไม่กัดคำข้าว ไม่ทำกระพุ้ง แก้มตุ่ย ไม่สลัดมือ ไม่โปรยเมล็ดข้าว ไม่แลบลิ้น ไม่ทำเสียงจ๊บ ๆ?

สุรุสุรุวรรค ๑๐ สิกขาบท

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า ในขณะที่ฉันภัตตาหาร จักไม่ฉันทำเสียงดังซู้ด ๆ ไม่ เลียมือ ไม่เลียบาตร ไม่เลียริมฝีปาก ไม่จับภาชนะน้ำดื่มขณะที่มือเปื้อน ไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวปนลงในละแวกบ้าน?

พึงสำเหนียกว่า จักไม่แสดงธรรมแก่คนที่ไม่ไข้ผู้อยู่อากัปกิริยาเหล่านี้ คือ กั้นร่มอยู่ ถือไม้พลอง ถือศัตรา ถืออาวุธ?

ปาทุกาวรรค ๑๕ สิกขาบท

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า จักไม่แสดงธรรมแก่คนที่ไม่เป็นไข้ผู้อยู่ในอากัปกิริยาเหล่านี้ คือ ผู้สวมเขียงเท้า ผู้สวมรองเท้า ผู้อยู่ในยานพาหนะ ผู้อยู่บนที่นอน ผู้นั่งรัดเข่า ผู้โพกศีรษะ ผู้คลุมศีรษะ ผู้นั่งบนอาสนะ?

พึงสำเหนียกว่า จักไม่แสดงธรรมในขณะที่ตัวเองและคนไม่เป็นไข้ผู้อยู่ในอากัปกิริยาเหล่านี้ คือ ผู้ฟังนั่งอยู่บนอาสนะสูงกว่าตน ผู้ฟังนั่งอยู่ในขณะที่ตัวเองยืน ผู้ฟังเดินไปข้างหลัง ผู้ฟังเดินอยู่ในทางขณะที่ตัวเองอยู่นอกทาง?

พึงสำเหนียกว่า ถ้าไม่เป็นไข้ จักไม่ยืนถ่ายอุจจาระ หรือปัสสาวะ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายรดลงบนพืชเขียวสด หรือลงในน้ำ?

ภิกษุผู้ละเมิดสิกขาบทเหล่านี้ต้องอาบัติทุกกฏ

สิกขาบทในนิสสัคคิยกัณฑ์ ปาจิตติยกัณฑ์ ปาฏิเทสนียกัณฑ์ และเสขิยกัณฑ์ แต่ละสิกขาบทมีองค์ประกอบที่กำหนดลักษณะเฉพาะของสิกขาบทนั้น ๆ ทำให้บท บัญญัติมีความชัดเจนและรัดกุมยิ่งขึ้น เป็นการบ่งบอกว่า เมื่อล่วงละเมิดสิกขาบทนั้น ๆ แล้วต้องอาบัติได้อย่างไร ต้องอาบัติประเภทใด มีลักษณะอย่างไร เช่น ปฐมกฐินสิกขาบทที่ ๑ แห่งจีวรวรรค มีองค์ประกอบ ๙ ประการ คือ

องค์ประกอบเฉพาะ	ความหมาย
กฐินสมุฏฐาน	มีกฐินเป็นบ่อเกิด
อกิริยา	ต้องอาบัติเพราะไม่ทำการอธิษฐาน วิกัปอติเรกจีวร
โนสัญญาวิโมกข์	ผู้ล่วงละเมิดเพราะไม่รู้ก็ต้องอาบัติ ไม่สามารถรอดพ้นได้
อจิตตกะ	แม้จะไม่มีความจงใจก็ต้องอาบัติ
ปัณณัตติวัชชะ	มีโทษตามพระบัญญัติ
กายกัมมะ	ต้องอาบัติเพราะการกระทำทางกาย
วจีกัมมะ	ต้องอาบัติเพราะการกระทำทางวาจา
ติจิตตะ	ต้องอาบัติเพราะกุศลจิต อกุศลจิต หรืออัพยากตจิต
ติเวทนะ	ต้องอาบัติเพราะสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา

(กงฺขา.อ. ๑๓๖-๑๓๘)

มุสาวาทสิกขาบทที่ ๑ แห่งมุสาวาทวรรค มีองค์ประกอบ ๙ ประการ คือ

องค์ประกอบเฉพาะ	ความหมาย
มุสาวาทสมุฏฐาน	มีการกล่าวเท็จเป็นบ่อเกิด
กิริยะ	ต้องอาบัติเพราะทำ
สัญญาวิโมกข์	ผู้ล่วงละเมิดเพราะไม่รู้ ไม่ต้องอาบัติ
สจิตตกะ	ต้องอาบัติเพราะจงใจ
โลกวัชชะ	มีโทษตามกฎของสังคมคฤหัสถ์ด้วย
กายกัมมะ	ต้องอาบัติเพราะการกระทำทางกาย
วจีกัมมะ	ต้องอาบัติเพราะการกระทำทางวาจา
อกุสลจิตตะ	ต้องอาบัติเพราะอกุศลจิต
ติเวทนะ	ต้องอาบัติเพราะสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา

ในองค์ประกอบเหล่านี้ ข้อที่น่าสังเกตประการแรก คือกรณีที่ทำให้ผู้ล่วงละเมิด ต้องอาบัติทุพภาสิต สิกขาบทที่เกี่ยวกับคำพูดทั้งหมดในปาจิตติยกัณฑ์ ถ้าล่วงละเมิด ไม่เต็มที่ ไม่พอที่จะทำ

ให้ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ภิกษุนั้น ๆ ย่อมต้องอาบัติทุพภาสิต ผู้ล่วงละเมิดอาบัติทุพภาสิตนั้นมีเวทนา ๒ คือสุขเวทนาและมัชฌัตตเวทนา (อุเบกขา เวทนาหรืออทุกขมสุขเวทนา) (วิ.อ. ๒/๓๕/๒๕๙)

ในองค์ประกอบของแต่ละสิกขาบทนั้น มีคำอยู่ ๒ คู่ที่น่าศึกษาเพื่อความเข้าใจชัด คือ โลกวัชชะกับปัณณัตติวัชชะ? และ สัญญาวิโมกข์กับโนสัญญาวิโมกข์?

สิกขาบททั้งหมดทั้งของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ โดยสรุปมี ๒ ประเภท คือ โลกวัชชะและปัณณัตติวัชชะ (วิ.อ. ๑/๔๒/๒๓๙) แม้อาบัติที่เกิดจากการล่วงละเมิด สิกขาบท นั้น ๆ ว่าโดยโทษ ก็มี ๒ ประเภทเช่นกัน คือ โลกวัชชะและปัณณัตติวัชชะ (กงฺขา.อ. ๑๓๗)

วัชชะ? ในคำว่า โลกวัชชะและปัณณัตติวัชชะ? นั้นแปลว่า โทษ ความผิด (วาทยนฺติ ตมิติ วชฺชํ วท วจเน, โณฺย วชฺชภีรุโก?ตฺยาทีสุ โทเส, ? อภิธา. ฏีกา คาถา ๑๔๒, อภิธา. สูจิ ๑๔๒)

โลกวัชชะ? แปลว่า โทษทางโลก ความผิดแก่ชาวโลก หมายถึง อกุศลกรรมบถ ทางที่นำไปสู่ความชั่ว สิกขาบทที่เป็นโลกวัชชะนั้น ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ เมื่อล่วงละเมิดแล้วย่อมมีความผิดทั้งสิ้น เพราะเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมทั่วไป เกิดจากจิตที่เป็นอกุศล เช่น การพูดเท็จ การดื่มสุราและเมรัย การทำลายชีวิต พระขีณาสพทั้งหลายย่อมจะไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทที่เป็นโลกวัชชะ

ปัณณัตติวัชชะ? แปลว่า โทษทางพระบัญญัติ ความผิดตามพระบัญญัติ สิกขาบทที่เป็นปัณณัตติวัชชะนั้น พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้แก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ปรับโทษแก่สงฆ์ผู้ล่วงละเมิด ไม่ปรับโทษแก่คฤหัสถ์ เช่น การฉันอาหารในเวลาวิกาล การพรากภูตคาม การเล่นน้ำ ปรับโทษแก่ภิกษุเท่านั้น แต่ไม่ปรับโทษแก่คฤหัสถ์ พระขีณาสพเมื่อไม่รู้อาจล่วงละเมิดสิกขาบทที่เป็นปัณณัตติ วัชชะได้ (มิลินฺท. ๒๑๓-๒๑๔)

คำว่า สัญญาวิโมกข์? แปลว่า พ้นได้เพราะความไม่รู้ (สารตฺถ.ฏีกา ๒/๖๖/๑๑๗) เช่น มุสาวาทสิกขาบทที่ ๑ แห่งมุสาวาทวรรค เป็น สัญญาวิโมกข์? หมายถึงว่า ภิกษุพูดเท็จเพราะความไม่รู้ ไม่ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ส่วนปฐมกฐิน สิกขาบทที่ ๑ แห่งจีวรวรรค เป็น โนสัญญาวิโมกข์? หมายถึงว่า ภิกษุใช้อติเรก จีวรที่เก็บไว้เกิน ๑๐ วัน แม้จะเป็นการใช้โดยที่ไม่รู้ ก็ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์

อธิกรณสมถะ ว่าด้วยอธิกรณสมถะ

คำว่า อธิกรณสมถะ ประกอบด้วย ๒ คำ คือ อธิกรณ แปลว่า เหตุ โทษ เรื่องราว คดีความ ในที่นี้หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในสงฆ์ เป็นสิ่งที่สงฆ์จะต้องดำเนิน การ และคำว่า สมถะ แปลว่า การระงับ การทำให้สงบ รวมเป็น อธิกรณสมถะ แปลว่า ธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์ หรือวิธีการเพื่อระงับอธิกรณ์

อธิกรณสมถะ มี ๗ ประการ ได้แก่ (วิ.ป. ๘/๒๗๕/๒๑๐, วิ.อ. ๓/๓๔๐/๔๘๗)

๑. สัมมุขาวินัย ระงับในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ และพร้อมหน้าธรรม

คำว่า พร้อมหน้าสงฆ์? คือ ภิกษุเข้าประชุมครบองค์ประชุมตามที่กำหนด ไว้ในแต่ละกรณี คำว่า พร้อมหน้าบุคคล? คือ คู่กรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมกัน คำว่า พร้อมหน้าวัตถุ? คือ ยกเรื่องที่เกิดนั้นขึ้นมาวินิจฉัย คำว่า พร้อมหน้าธรรม? คือ วินิจฉัยถูกต้องโดยธรรมวินัย

๒. สติวินัย ระงับโดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นพระอริยะผู้มีสติสมบูรณ์

คำว่า สติวินัย? คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยเอาสติขึ้นเป็นหลัก ในกรณีที่มีผู้ โจทพระอรหันต์ด้วยสีลวิบัติ สงฆ์จะสวดประกาศสมมติให้แก่ผู้เป็นพระอรหันต์นั้นว่า ท่านผู้นี้มีสติสมบูรณ์? เป็นการบอกให้รู้ว่าใครจะโจทพระอรหันต์ด้วยอาบัติไม่ได้

๓. อมูฬหวินัย ระงับโดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะเป็นบ้า

คำว่า อมูฬหวินัย? คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์แก่ภิกษุที่หายเป็นบ้าแล้ว ในกรณีที่มีผู้โจทภิกษุนั้นด้วยอาบัติที่ต้องในขณะเป็นบ้า สงฆ์จะสวดประกาศสมมติเพื่อไม่ให้ใคร ๆ โจทเธอด้วยอาบัติ

๔. ปฏิญญาตกรณะ ระงับตามคำรับของจำเลย

คำว่า ปฏิญญาตกรณะ? คือ วิธีการระงับอธิกรณ์โดยปรับอาบัติตามคำรับ สารภาพของจำเลย การแสดงอาบัติก็ถือว่าเป็นปฏิญญาตกรณะเช่นเดียวกัน

๕. เยภุยยสิกา ระงับตามเสียงข้างมาก

คำว่า เยภุยยสิกา? คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยตัดสินตามเสียงข้างมาก สงฆ์จะใช้วิธีการนี้ในกรณีที่บุคคลหลายฝ่ายมีความเห็นไม่ตรงกัน

๖. ตัสสปาปิยสิกา ระงับโดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด

คำว่า ตัสสปาปิยสิกา? คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยตัดสินลงโทษแก่ผู้กระทำผิด เมื่อสงฆ์พิจารณาตามหลักฐานพยานแล้วเห็นว่ามีความผิดจริง แม้เธอจะไม่รับ สารภาพ

๗. ติณวัตถารกะ ระงับโดยการประนีประนอม

คำว่า ติณวัตถารกะ? คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยการทั้ง ๒ ฝ่ายประนีประนอม กัน เปรียบเหมือนเอาหญ้ากลบไว้ ไม่ต้องชำระสะสางคดีความ วิธีนี้ใช้ระงับอธิกรณ์ ที่ยุ่งยาก อาจจะเป็นอนุวาทาธิกรณ์หรืออาปัตตาธิกรณ์ เช่น กรณีพิพาทกันของภิกษุชาวเมืองโกสัมพี (กงฺขา.ฏีกา ๔๗๐)

อธิกรณสมถะ ๗ ถือว่าเป็นกระบวนการยุติธรรม กระบวนการแก้ปัญหา และกระบวนการดำเนินงานกิจการคณะสงฆ์ที่เป็นทางการของสังคมสงฆ์ ที่แสดงให้เห็นรูปแบบแห่งระบอบประชาธิปไตย และรูปแบบการทำงานในสงคมสงฆ์นับแต่ครั้งพุทธกาลมาถึงปัจจุบัน

วิธีระงับอธิกรณ์

อธิกรณ์? มี ๔ ประการ คือ (๑) วิวาทาธิกรณ์ การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัยว่า นี้เป็นพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ นี้ไม่ใช่พระธรรมวินัยที่พระ พุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นต้น (๒) อนุวาทาธิกรณ์ เรื่องการกล่าวหา ใส่ความ โจทกันด้วยอาบัติต่าง ๆ เช่น ภิกษุรูปนี้รูปนั้นต้องอาบัตินี้ ประพฤติอย่างนี้ มีความผิด อย่างนี้ (๓) อาปัตตาธิกรณ์ เรื่องการต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ตัว ให้พ้นจากอาบัติ (๔) กิจจาธิกรณ์ กิจธุระต่าง ๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น การสวด ปาติโมกข์ การอุปสมบท (วิ.ป. ๘/๒๗๕/๒๑๐, วิ.อ. ๓/๓๒๕/๔๖๕, กงฺขา.อ. ๓๓๖)

๑. วิวาทาธิกรณ์ ระงับด้วย สัมมุขาวินัย และ เยภุยยสิกา

๒. อนุวาทาธิกรณ์ ระงับด้วย สัมมุขาวินัย สติวินัย อมูฬหวินัย และ ตัสสปาปิยสิกา

๓. อาปัตตาธิกรณ์ ระงับด้วย สัมมุขาวินัย ปฏิญญาตกรณะ และ ติณวัตถารกะ

๔. กิจจาธิกรณ์ ระงับด้วย สัมมุขาวินัย (กงฺขา.อ. ๓๓๘-๓๓๙)

ลำดับเนื้อหาของนิสสัคคิยกัณฑ์ ปาจิตติยกัณฑ์ และปาฏิเทสนียกัณฑ์ ดังกล่าวมา ดำเนินไปในลักษณะเดียวกัน ดังนี้

๑. ต้นบัญญัติ เล่าเรื่องภิกษุผู้เป็นอาทิกัมมิกะ คือ ผู้ประพฤติเสียหายในกรณีนั้น ๆ เป็นรายแรกที่พระพุทธเจ้าอ้างถึงเพื่อบัญญัติสิกขาบท เช่น พวกภิกษุ ฉัพพัคคีย์ทรงอติเรกจีวรเกิน ๑๐ เป็นเหตุให้ทรงบัญญัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์สิกขาบท ที่ ๑ แห่งจีวรวรรค

๒. พระบัญญัติ คือ สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นข้อห้ามมิให้ภิกษุล่วงละเมิด มีบทกำหนดโทษหรือปรับอาบัติผู้ล่วงละเมิด ถ้าเป็นการบัญญัติสิกขาบทในครั้งแรก เรียกว่า มูลบัญญัติ เช่น มูลบัญญัติของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๗ แห่งมุสาวาทวรรคว่า ก็ ภิกษุใดแสดงธรรมแก่มาตุคาม ต้องอาบัติปาจิตตีย์? ถ้า มีการบัญญัติเพิ่มเติมข้อความให้กับสิกขาบทนั้นเพื่อความรอบคอบรัดกุม สิกขาบท ที่ทรงบัญญัติเพิ่มเติมนี้เรียกว่า อนุบัญญัติ เช่น อนุบัญญัติของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๗ แห่งมุสาวาทวรรคนี้ว่า อนึ่ง ภิกษุใดแสดงธรรมแก่มาตุคามเกิน ๕-๖ คำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์? และถ้ายังไม่รอบคอบรัดกุมพอ พระพุทธเจ้าก็จะทรงบัญญัติอนุบัญญัติเพิ่มเติมอีก อาจเป็นอนุบัญญัติ ๒, ๓, ๔ ก็ได้ เช่น อนุบัญญัติ ๒ ของ ปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๗ แห่งมุสาวาทวรรคนี้ว่า อนึ่ง ภิกษุใดแสดงธรรมแก่มาตุคาม เกิน ๕-๖ คำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ยกเว้นมีบุรุษที่รู้เดียงสาอยู่ด้วย? แต่ในนิสสัคคิย-ปาจิตตีย์ ๓๐ และปาจิตตีย์ ๙๒ สิกขาบท บางสิกขาบทก็ไม่มีอนุบัญญัติ

๔. สิกขาบทวิภังค์และบทภาชนีย์ คำว่า สิกขาบทวิภังค์ หมายถึงการจำแนกความสิกขาบท เป็นการอธิบายความหมายของศัพท์หรือข้อความในพระบัญญัติ เช่นในสิกขาบทวิภังค์ของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑ แห่งสุราปานวรรค ท่านอธิบายความ หมายของคำว่า เมรัย? โดยยกเอาสิ่งที่เรียกว่าเมรัยทั้งหมดซึ่งมีอยู่ ๕ ประเภท คือ (๑) น้ำดองดอกไม้ (๒) น้ำดองผลไม้ (๓) น้ำดองน้ำหวาน (๔) น้ำดองน้ำอ้อย (๕) น้ำดองผสม หรือสิกขาบทวิภังค์ของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑

แห่งสัปปาณกวรรค ท่านอธิบายความหมายของคำว่า สัตว์มีชีวิต? โดยให้คำนิยามว่า ที่ชื่อว่า สัตว์มีชีวิต พระผู้มีพระภาคตรัสหมายถึงสัตว์ดิรัจฉาน? การอธิบายความในสิกขาบททั้ง ๒ นี้ ไม่มีอัตถุทธารคือไม่มีการยกเนื้อความทั่วไปที่มีอยู่ขึ้นแสดงทั้งหมดแล้วระบุเฉพาะเนื้อความเดียวที่ประสงค์เอาในปริบทนี้ เป็นแต่เพียงระบุประเภทของสิ่งที่เรียกว่า เมรัย และการนิยามความของคำว่า สัตว์มีชีวิต เท่านั้น

คำว่า บทภาชนีย์ แปลว่า การจำแนกแยกแยะความหมายของบท เป็นการนำเอาบทหรือคำในสิกขาบทวิภังค์มาขยายความเพิ่มเติมอีก ในคัมภีร์มหาวิภังค์ ภาค ๒ นี้ มักจะไม่นำเอาศัพท์ที่มีการจำแนกความในสิกขาบทวิภังค์แล้วมาขยายความเพิ่มเติม แต่จะอธิบายความเพิ่มเติมในส่วนที่ว่าด้วยการปรับอาบัติ เช่น บทภาชนีย์ ของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑ แห่งสัปปาณกวรรค ท่านอธิบายความว่า ที่ชื่อว่า สัตว์ มีชีวิต พระผู้มีพระภาคตรัสถึงสัตว์ดิรัจฉาน? บทภาชนีย์ก็อธิบายเพิ่มเติมในอีกลักษณะ หนึ่งว่า สัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าเป็นสัตว์มีชีวิต พรากจากชีวิต ต้องอาบัติ ปาจิตตีย์ สัตว์มีชีวิต ภิกษุไม่แน่ใจ พรากจากชีวิต ต้องอาบัติทุกกฏ? เป็นต้น

สันนิษฐานว่า คำอธิบายตัวสิกขาบทดังที่ปรากฏในสิกขาบทวิภังค์และบทภาชนีย์นั้น พระผู้มีพระภาคทรงประทานวินิจฉัยไว้บ้าง พระอุบาลีเถระอธิบายไว้บ้าง สมด้วยกับคำที่พระธรรมปาลเถระแห่งอินเดียใต้ ผู้มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ กล่าวไว้ในคัมภีร์ธัมมสังคณีอนุฎีกา (อนุฏีกา ๑/๑๓/๑๓) ว่า ป?มสงฺคีติยํ ยา อฏ?กถา สงฺคีตาติวจเนน สา ภควโต ธรมานกาเลปิ อฏ?กถา สวิชฺชติ อรรถกถา ที่พระสังคีติกาจารย์ร้อยกรองไว้เมื่อคราวปฐมสังคายนานั้น เป็นอรรถกถาที่มีอยู่ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่?

๔. อนาปัตติวาร ว่าด้วยข้อยกเว้นสำหรับบุคคลผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทโดยไม่ต้องอาบัติ เช่น สิกขาบทที่ ๗ แห่งมุสาวาทวรรคในปาจิตติยกัณฑ์ มีข้อยกเว้นไม่ปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้แสดงธรรมแก่มาตุคามในกรณีต่อไปนี้ (๑) ภิกษุแสดงธรรม โดยมีบุรุษรู้เดียงสาอยู่ด้วย (๒) ภิกษุแสดงธรรมเพียง ๕-๖ คำ (๓) ภิกษุแสดงธรรมหย่อนกว่า ๕-๖ คำ (๔) ภิกษุลุกขึ้นแล้วนั่งแสดงธรรม (๕) ภิกษุแสดงธรรมแก่มาตุคามที่ลุกขึ้นแล้วนั่งลง (๖) ภิกษุผู้ถามปัญหา (๗) ภิกษุถูกถามจึงกล่าว ธรรม (๘) ภิกษุผู้แสดงธรรมแก่คนอื่นแต่มาตุคามอาศัยฟังด้วย (๙) ภิกษุวิกลจริต (๑๐) ภิกษุต้นบัญญัติ นี้เป็นลำดับเนื้อหาของนิสสัคคิยกัณฑ์ ปาจิตติยกัณฑ์ และปาฏิเทสนียะ

ส่วนลำดับเนื้อหาของเสขิยกัณฑ์ เหมือนกันกับนิสสัคคิยกัณฑ์และปาจิตติย กัณฑ์ดังกล่าวมาแล้ว ยกเว้น สิกขาบทวิภังค์? ที่ไม่ปรากฏในเสขิยกัณฑ์

สรุปว่า พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๒ นี้ มีเนื้อหาประกอบด้วย นิสสัคคิยกัณฑ์ ๓๐ สิกขาบท ปาจิตติยกัณฑ์ ๙๒ สิกขาบท ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ๔ สิกขาบท และเสขิยกัณฑ์ ๗๕ สิกขาบทเป็น ๒๐๑ สิกขาบท รวมอธิกรณ-สมถะ ๗ เข้าด้วยเป็น ๒๐๘ สิกขาบท เมื่อรวมกับ ๑๙ สิกขาบทในมหาวิภังค์ ภาค ๑ จึงเป็น ๒๒๗ สิกขาบท เป็นสิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ ซึ่งภิกษุต้องยกขึ้นแสดงในที่ประชุมสงฆ์ทุกครึ่งเดือน